

ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ ΚΑΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΩΝ ΩΣ ΕΜΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ

ΥΠΟ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΣΙΜΩΤΑ
Καθηγητού Πανεπιστημίου

1. ΓΕΝΙΚΑ ΤΙΝΑ

Πολλὰ καὶ πολυσχιδεῖς καὶ ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαι ὑπῆρξαν αἱ μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Ἰσραηλιτῶν σχέσεις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Αἱ χώραι τῶν δύο τούτων ἀρχαίων λαῶν, ἤτοι ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Παλαιστίνη, εὐρίσκονται εἰς μίαν γεωγραφικὴν περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν διεδραματίσθησαν πλείστα ὄσα σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, μνημονευόμενα εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην Βίβλον¹. Ἡ Παλαιστίνη δέ, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της ἐν μέσῳ Αἰγύπτου καὶ Μεσοποταμίας, συνέδεε τὰς δύο ταύτας μεγάλας χώρας καὶ καθίστατο γέφυρα μεταξὺ αὐτῶν, χάρις κυρίως εἰς δύο διεθνεῖς καὶ σπουδαίας ἐμπορικὰς ὁδούς, αἱ ὁποῖαι τὴν διέσχίζον καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν, ἡ ὁποία ἦτο γνωστὴ ὡς «ὁδὸς θαλάσσης»², ἦτοι παραλιακὴ ὁδός³, ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καί, διὰ τῶν παρακτίων περιοχῶν τῆς Παλαιστίνης, ἀνήρχετο πρὸς βορρᾶν καὶ ἔφθανε μέχρι τῶν φοινικικῶν ἀκτῶν καὶ τῆς Μεσοποταμίας⁴. Ἡ δὲ ἄλλη, γνωστὴ ὡς «βασιλικὴ ὁδός»⁵, ἦτοι εὐθεῖα καὶ συντομωτέρα ὁδός, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιοῦν τὰ βασιλικὰ στρατεύματα, ἐπίσης ἀξιόλογος, ὡς ἐκ τούτου, καὶ ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως καὶ μεγάλης ἐμπορικῆς σημασίας, ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν Akaba (εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν) καί, διασχίζουσα

1. Βλ. καὶ Χρυσάνθου Σαρηγιάννη (Μητροπολίτου Μόρφου), *Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Εὐρύχου - Κύπρου 1990, σελ. 13.

2. Χρησιμοποιούμεν τὸ κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο'), λαμβάνοντες ὁμῶς ὑπ' ὄψιν, ὅπου χρειάζεται, καὶ τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκόν. Ταῦτα ἰσχύουν προκειμένου καὶ περὶ τῶν παραπομπῶν εἰς τὰ πρωτοκανονικὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης.

3. Ἦσ. 9,1 (8,23). Βλ. καὶ *Ματθ.* 4,15. Ἐν Ἐξ. 13,17 ὀνομάζεται «ὁδὸς γῆς Φιλιστειμ» (ὁδὸς τῆς χώρας τῶν Φιλισטיῶν).

4. Βλ. καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 60. Πρβλ. καὶ Ν. Ὀλυμπίου, «Καπερνασόμ, ἡ πόλις τοῦ Χριστοῦ», ἐν *ΕΕΘΣΠΑ ΚΘ'* (1994), σελ. 463.

5. *Ἀριθμ.* 20,17·Βλ. καὶ 21,22.

τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώραν (Ἵπεριορδανίαν), κατέληγεν ἐπίσης εἰς τὴν Μεσοποταμίαν⁶. Ἡ τοιαύτη, λοιπόν, γεωγραφικὴ θέσις Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης συνέβαλε κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν μεταξύ των σχέσεων καὶ ἐπαφῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ θὰ ἀπασχολήσουν ἡμᾶς ἐνταῦθα.

Δέον νὰ διευκρινίσωμεν ἐν πρώτοις, ὅτι αἱ ἐπαφαὶ τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Συρίας ἀνάγονται εἰς προϊστορηλικούς ἀκόμη χρόνους. Ἐκ γενομένων σχετικῶν ἐρευνῶν ἀπεδείχθη ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι εἶχον μονίμους σχέσεις ἤδη ἀπὸ τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς⁷, ἡ ὁποία, προκειμένου περὶ τῆς Παλαιστίνης, λήγει κατὰ τὸ ἔτος 8000 π.Χ. περίπου⁸. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ τοῦ χαλκοῦ (3000-1200 π.Χ.) ἡ τελευταία αὕτη χώρα εἶχεν ὑποστῆ ἐπίδρασιν τινα καὶ ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακὸν πολιτισμόν, ὅπως ἀκριβῶς εἶχε δεχθῆ μικρὰν ἐπίδρασιν καὶ ἀπὸ τὸν ἄσσυρο-βαβυλωνιακόν, ἐνῶ πολλάκις εἶχεν ὑπαχθῆ, κατὰ τὴν ἐν λόγω ἐποχὴν, εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Αἰγύπτου, μεταβαλλομένη κατὰ καιροὺς καὶ εἰς ἐπαρχίαν τῆς χώρας ταύτης⁹. Αἱ πρῶται ὅμως ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ μαρτυρούμεναι σχέσεις καὶ ἐπαφαὶ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος δύο ἱστορικῶν λαῶν χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ γενάρχου τῶν Ἑβραίων. Ἐνεκα τούτου ἡ ἐρευνα αὕτη θὰ στραφῆ, ὡς παλαιοδιαθηκολογικῆ, εἰς τὰς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἐμφαινόμενας αἰγυπτο-ισραηλιτικὰς σχέσεις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐν λόγω πατριάρχου μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, διαιρουμένη εἰς δύο χρονικὰς περιόδους καὶ δὴ 1ον) εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ μέχρι τῆς ἐξόδου τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξ Αἰγύπτου καὶ 2ον) εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἐξόδου μέχρι τῆς ὑποταγῆς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Πρέπει ἐπίσης νὰ καταστήσωμεν σαφές, ὅτι αἰγυπτιακαὶ μαρτυρίαι ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀναφερομένων εἰς τὰς σχέσεις ταύτας συγκεκριμένων γεγονότων καὶ προσώπων δὲν ὑπάρχουν — πλὴν ἐλαχίστων. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν εἶχον ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα διὰ τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος, ὡς δύναται τις νὰ συμπεράνη, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Ἑβραῖοι εἶχον περιορισθῆ εἰς τὴν κοινωνικῶς ἄσημον αἰγυπτιακὴν περιοχὴν τῆς Γεσέμ,

6. Βλ. καὶ Β. Βέλλα, *Ἑβραϊκὴ ἀρχαιολογία*, Ἀθῆναι 1980, σελ. 42 καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 60 ἐξ.

7. Βλ. S. Morenz, «Ägypten und die Bibel», ἐν *RGG*, erster Band, Tübingen 1957³, στήλ. 117.

8. Βλ. Β. Βέλλα, *Χρονολογικοὶ πίνακες τῆς Ἰσραηλιτικῆς ἱστορίας*, Ἀθῆναι 1966², σελ. 5 καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Ἑβραϊκὴ ἀρχαιολογία*, σελ. 52.

9. Βλ. Β. Βέλλα, *Χρονολογικοὶ πίνακες τῆς Ἰσραηλιτικῆς ἱστορίας*, σελ. 7.

καὶ ἔξω ἀυτοῦ ταπεινὸν ποιμενικὸν βίον, οὐδὸλως προσελκύνοντες τὸ αἰγυπτιακὸν ἐνδιαφέρον¹⁰. Εὐνόητον ὅμως ἦτο ὁ βίος τῶν Ἰσραηλιτῶν τούτων νὰ ἐνδιαφέρῃ ὅπωςδήποτε τὴν Π. Διαθήκην, ἡ ὁποία ἀσχολεῖται προεχόντως μὲ τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσραήλ. Ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ Βίβλῳ σφύζονται πολλαὶ πληροφορίαι, ἀφορώσαι εἰς τὴν ἐν λόγῳ θρησκείαν, ἔστω καὶ ἂν αὗται δὲν παρουσιάζουν πανταχοῦ ὁμοφωνίαν, διὰ λόγους ἀναφερομένους κυρίως εἰς τὴν προέλευσιν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν σχετικῶν παλαιοδιαθηκικῶν κειμένων, τινὰ τῶν ὁποίων μάλιστα παρουσιάζουν διαφορὰς μεταξύ των, ἀντιθέσεις καὶ ἀνομοιότητας, ἐνῶ ἄλλα ἔχουν ὑποστῆ καὶ μεταγενεστέρας ἐπεξεργασίας. Ἀνεξαρκῆτως δὲ αὐτῶν εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ παλαιοδιαθηκικὴ θρησκεία διεδραμάτισε σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὸν βίον τοῦ Ἰσραήλ, καὶ ὅτι ἐπὶ πλέον ὑπῆρξεν ἡ ἰσχυρὰ ἐκείνη δύναμις, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται ἡ ἐπιβίωσις ἂν ὄχι καὶ ἡ ἐπικράτησις αὐτοῦ ὡς ἔθνος.

Ἐν προκειμένῳ θὰ εἶχον θέσιν αἱ ἐνδιαφέρουσαι διαπιστώσεις τοῦ ἐπιφανοῦς παλαιοδιαθηκολόγου καὶ ἀνατολιστοῦ Paul Heinisch: «Ὁ Ἰσραήλ», λέγει οὗτος, «ἦτο εἷς μικρὸς λαός... Δὲν ἐδημιούργησε κοσμοκρατορίαν, ὅπως οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἕλληνες ἢ οἱ Ρωμαῖοι· δὲν παρήγαγεν ἰδικόν του πολιτισμόν, ὅπως οἱ Ἰνδοί, οἱ Σουμέριοι, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Χεττίται, οἱ Ἕλληνες· ὑπῆρξεν ἄνευ σημασίας διὰ τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην, τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Δικαίου, δὲν ἀνεκάλυψε μακρινὰς χώρας· ἀκόμη καὶ ὡς ἐμπορικὸς λαὸς ἐνεφανίσθη ὀψίμως, παρακινήθεις ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν Χαλδαίων καὶ βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Κατεῖχεν ὅμως μίαν θρησκείαν, ἡ ὁποία τὸν ἀνύψωσεν ὑπεράνω ὄλων τῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος· καὶ ὅταν ἡ ἐθνικὴ του ἀνεξαρκησία εἶχεν ἐκλείψει πλέον διὰ παντὸς¹¹, τότε ἡ θρησκεία του, θαυμασίως ἀναπτυχθεῖσα καὶ ἀναμιχθεῖσα μὲ τὸν Χριστιανισμόν, ἀνέλαβε τὴν θριαμβικὴν του πορείαν εἰς ὅλην τὴν γῆν»¹².

2. Αἱ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤῶΝ ΔΥΟ ΛΑῶΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΤῶΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤῶΝ ΕΞ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ὁ γενάρχης τῶν Ἑβραίων Ἀβραὰμ ἐμφανίζεται εἰς τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως ὡς ἡ μεγίστη καὶ διαπρεπεστέρα καὶ ἡ πλέον ἐξέχουσα

10. Βλ. Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 85.

11. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ Heinisch ἔγραφε ταῦτα πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1948 ἀνασυστάσεως τοῦ Κράτους τοῦ Ἰσραήλ (βλ. καὶ ἐπομένην ὑποσημείωσιν).

12. P. Heinisch, *Theologie des Alten Testamentes*, Bonn 1940, σελ. 1.

τῶν πατριαρχικῶν μορφῶν τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς καθόλου ἰσραηλιτικῆς ἱστορίας¹³. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον ὅτι ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ παρουσιάζεται ὁ Γιαχβὲ ὡς Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ¹⁴, καὶ ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος προβάλλεται ἐμφανῶς ἐν αὐτῇ διὰ τὰς γνωστὰς θείας ἐπαγγελίας, τὰς ὁποίας εἶχε λάβει¹⁵. Τὰ περιστατικὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται τυχαῖα ἢ ἄνευ βαθυτέρας σημασίας. Πιθανώτατα δὲ καὶ αἱ περὶ καταγωγῆς καὶ αἱ περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἀβραάμ βιβλικαὶ παραδόσεις μαρτυροῦν ὅτι οὗτος εἶχεν ἀφήσει λαμπρὰς καὶ ζωηρὰς ἀναμνήσεις εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας, τῶν ὁποίων εἶχε διεγερθῆ ἐντόνως ἢ φαντασία, σχετικῶς πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ γενάρχου των¹⁶. Προερχόμενος ὁ Ἀβραάμ ἐκ τῆς Μεσοποταμίας καὶ περιπλανώμενος ἐπὶ μακρὸν ἀνὰ τὰς ἀύχμηρὰς μεσανατολικὰς ἐρήμους καὶ πολλὰς ἄλλας δυσχερεῖς περιοχάς, ἀπὸ τοῦ μεμακρυσμένου ἐκείνου τόπου τῆς καταγωγῆς του μέχρι τῆς νοτίου Χαναάν, κατῆλθε βραδύτερον πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς καὶ καλύτερων ὄρων διαβιώσεως εἰς Αἴγυπτον¹⁷, λόγῳ ἐνσκήψεως λιμοῦ εἰς τὸν τόπον τῆς τελευταίας ἐγκαταστάσεώς του¹⁸. Ἡ περιπετειώδης αὕτη μετανάστευσις του ἐγένετο, πιθανώτατα, πρὸ τοῦ 1800 π.Χ. καὶ ἐνθυμιζοί παρομοίας μεταναστεύσεις καὶ ἄλλων λιμοκτονούντων Ἀσιατῶν (Χανααναίων καὶ μὴ) εἰς τὴν Αἴγυπτον κατὰ τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν¹⁹. Ἡ ἐν λόγῳ χώρα εἶχε τότε ἀναπτύξει ὑψηλὸν πολιτισμὸν καὶ διῆγεν ἐν εὐημερίᾳ. Χάρις δὲ καὶ εἰς τὴν πλουσίαν γεωργικὴν παραγωγὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, τῆς ἐκτεταμένης καὶ εὐφορωτάτης ἐκείνης περιοχῆς τῆς, ἢ ὁποία ἠρδεύετο ἀπὸ τὰ ἀνεξάντλητα ὕδατα τοῦ κατ' ἔτος πλημμυρίζοντος αὐτοῦ ποταμοῦ τῆς, εἶχε καταστῆ ὁ παμμέγιστος σιτοβολῶν τῶν χωρῶν τῆς

13. R. E. Clemens, «Abraham», ἐν R. J. Coggins and J. L. Houlden, *A Dictionary of Biblical Interpretation*, SCM Press, London, Trinity Press International, Philadelphia, First published 1990, σελ. 1.

14. *Γέν.* 24,12· 27. 26,24. 28,13. *Ἐξ.* 3,6. 4,5.

15. *Γέν.* 17,7. *Ἐξ.* 2,24.

16. Πρβλ. καὶ H. Haag, «Abraham», ἐν *Bibel - Lexikon*, ἐκδ. H. Haag, Tübingen 1968², στήλ. 13.

17. Βλ. *Γέν.* 12,10.

18. Αἱ περιπτώσεις λιμοῦ δὲν ἦσαν ἀσυνήθεις εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Π. Διαθήκης. Βλ. καὶ Π. Σιμωνά, *Ὁ λιμὸς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ*, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 8 ἔξ. καὶ Ἰ. Φούντα, *Γένεσις*, Πειραιεὺς 1985, σελ. 191-192.

19. Βλ. C. Westermann, *Genesis*, 2. Teilband, Genesis 12-36, Neukirchen 1981, σελ. 190 (*BKAT*), G. von Rad, *Das erste Buch Mose übersetzt und erklärt*, Göttingen 1976¹⁰, σελ. 128 (*ATD*).

Ἐγγὺς καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς²⁰. Διαφέρει οὕτως ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην, ἡ ὁποία ἦτο ὄρεινὴ κυρίως χώρα, καὶ ἡ εὐφορία τῆς ἐξηρητάτο ἐκ τῶν περιορισμένης ἐκτάσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ σπανιζουσῶν, χειμερινῶν βροχοπτώσεων, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑπέφερε κατὰ καιροὺς ἀπὸ βαρεῖς λιμούς²¹.

Ἡ προαναφερθεῖσα μετανάστευσις φανερόν, ἀναμφιβόλως, ὅτι ὁ Ἀβραάμ δὲν ἦτο ἱκανοποιημένος ἐκ τῆς διαβιώσεώς του εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Χαναάν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐγκατασταθῆ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Αἴγυπτος εἵλκυεν ὅπωςδήποτε τοὺς Ἰσραηλίτας, οἱ ὁποῖοι ἐπέλυον διὰ τῆς χώρας ἐκείνης τὰ ἐπιποτιστικά των προβλήματα. Εἶναι ὅμως ἄξιον πολλῆς προσοχῆς, ὅτι ὀλίγον βραδύτερον, καὶ δὴ μετὰ τὸν Ἀβραάμ, ὁ Γιαχβὲ δὲν ἐπέτρεψε νὰ μεταναστεύσῃ καὶ ὁ Ἰσαὰκ εἰς τὴν Αἴγυπτον²², ἐνῶ ἄλλοτε ἐμφανίζεται συνιστῶν εἰς τὸν Ἰακώβ τὴν μετανάστευσιν αὐτὴν καὶ μάλιστα καὶ ἐνθαρρύνων αὐτὸν σχετικῶς²³. Ἐπ' αὐτῶν τῶν, οὕτως εἰπεῖν, παραδοξοτήτων καὶ ἀνακολουθιῶν, καθ' ἃς ὁ μὲν Ἰσαὰκ ἀποτρέπεται νὰ κατέλθῃ εἰς Αἴγυπτον, ὁ δὲ Ἰακώβ, ἀντιθέτως, παροτρύνεται καὶ ἐνθαρρύνεται νὰ μεταναστεύσῃ εἰς τὴν ἰδίαν ἐκείνην χώραν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὰ ἐξῆς ἐν γενικαῖς γραμμαῖς: Ἡ κατὰ καιροὺς ἐμφανιζομένη ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ διάφορος αὕτη ἀντιμετώπισις τῆς εἰς Αἴγυπτον μεταναστεύσεως Ἰσραηλιτῶν πρέπει νὰ ἔχῃ ὅπωςδήποτε σχέσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν οἰκείων βιβλικῶν κειμένων καὶ πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν περὶ αὐτῆς παλαιοδιαθηκικῶν παραδόσεων-πηγῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἰδιαίτερον θεολογικὸν τρόπον καὶ τὰς ἰδιαζούσας συνθήκας, μετὰ τῶν ὁποίων ἀντιμετωπίζει ἐκάστη ἐξ αὐτῶν τὴν παραμονὴν τῶν Ἑβραίων εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Γιαχβὲ δοθεῖσαν αὐτοῖς γῆν πρὸς ἐγκατάστασίν των. Ἐν προκειμένῳ δὲ τὸ ἐν Γέν. 26, 2-5 βιβλικὸν κείμενον δὲν εἶναι ὁμαλόν, τοσοῦτ' ἄλλο καθ' ὅσον παρατηροῦνται ἐν αὐτῷ ἐπαναλήψεις, συμπληρώσεις καὶ προσθήκαι, διαφοραὶ καὶ ἀνομοιότητες κ.λπ., ἔνεκα τῶν ὁποίων ὀρθῶς ὁ Westermann θεωρεῖ τοῦτο ἀνομοιογενὲς καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀσυνεπές²⁴. Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπιφανῆ ἐρμηνευτὴν, τὸ ἐν Γέν. 46,3 ἐρευνώμενον καὶ

20. Βλ. καὶ H. W. Fairmann, «Egypt», ἐν *DB*, ἐκδ. J. Hastings, F. Grant κ.ά., Edinburgh 1963², στήλ. 232α.

21. *Δευτ.* 11,10 ἐξ.

22. *Γέν.* 26,1 ἐξ. Δὲν νομίζομεν ὅτι τοῦτο ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀποτροπὴν κινδύνου τινὸς διὰ τὸν Ἰσαὰκ (βλ. καὶ ἐπομένην ὑποσημείωσιν).

23. *Γέν.* 46,3.

24. Βλ. C. Westermann, *μν. ἔργ.*, σελ. 517.

ένδιαφέρον ένταῦθα κείμενον εἶναι μία παραλλαγή τῆς γνωστῆς θείας ἐπαγγελίας περὶ τῆς ἀριθμητικῆς αὐξήσεως τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν Γέν. 12,2. 17,20. 18,18. 21,13·18²⁵, παρουσιάζον καὶ αὐτὸ παρόμοια προβλήματα²⁶.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀβραὰμ διαπιστοῦται ἡ ὕπαρξις καὶ ἰδιωτικῶν ἀλλὰ καὶ προσωπικῶν ἀκόμη σχέσεων μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Ἰσραηλιτῶν. Οὕτω βλέπομεν π.χ. ὅτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ, Σάρρα, εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Αἰγυπτίαν δούλην («παιδίσκην»), ὀνόματι Ἄγαρ²⁷. Συμφώνως πρὸς σχετικὴν παλαιοδιαθηκικὴν πληροφορίαν, τὴν δούλην ταύτην, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλας δούλας καὶ δούλους, ὁμοῦ μετὰ τινων οἰκιακῶν ζώων («προβάτων καὶ μόσχων καὶ ὄνων... καὶ ἡμιόνων καὶ καμήλων») ²⁸, εἶχε παραχωρήσει ὁ Φαραὼ ὡς δῶρα εἰς τὸν Ἀβραὰμ, ὅτε ὁ τελευταῖος διέμενεν ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τῆς Σάρρας. Τοῦτο δὲ πρὸς χάριν τῆς κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν ὠραίας («εὐπροσώπου») ταύτης συζύγου του, καὶ ἐκ λόγων ἀβρότητος καὶ αἰσθημάτων ένδιαφέροντος καὶ ἐκ συμπαθείας πρὸς αὐτήν²⁹. Ἡ Αἰγυπτία Ἄγαρ, συνελθοῦσα μετὰ τοῦ Ἀβραὰμ, κατόπιν προτροπῆς αὐτῆς ταύτης τῆς νομίμου συζύγου του³⁰, μέχρι τότε στεῖρας οὔσης, ἔτεκεν

25. Βλ. C. Westermann, *μν. ἐργ.*, 3. Teilband, Genesis 37-50, Neukirchen 1982, σελ. 172.

26. Κατὰ τοὺς Πατέρας καὶ ἐκκλησιαστικούς συγγραφείς, ὑπάρχουν ἄλλοι λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζονται ένταῦθα αἱ τοιαῦται διαφοραί. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος προβληματίζεται μετὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ Ἀβραὰμ ἐγκατάλειψιν τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐγκαταστήσει αὐτὸν ὁ Θεός, ἦτοι τὴν Χαναάν, καὶ τὴν ἀναζητήσῃν εἰς Αἴγυπτον τὴν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν διαβιώσεώς του. Τονίζει ὁμοῦς ὅτι ἐπέτρεπεν ὁ Θεὸς νὰ μεταναστεύσῃ οὗτος ἐκεῖ, διὰ νὰ διδάξῃ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους διὰ τῆς σπανίας ἀρετῆς του (βλ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, «Ὁμιλία εἰς τὴν Γένεσιν», ἐν *J.-P. Migne*, PG, τόμ. 53, στήλ. 290, 297, 300 καὶ 303). Ὡσαύτως καὶ ὁ Θεοδώρητος ὁ Κύρου λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε μὲν καὶ συνεχώρησεν εἰς τὸν Ἀβραὰμ τὴν μετανάστευσιν αὐτήν, διὰ νὰ γνωρίσῃ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου τὴν εὐσέβειάν του, ἀλλ' εἰς τὸν Ἰσαὰκ ἐπέβαλε νὰ παραμείνῃ ἐν Χαναάν, διὰ νὰ τοῦ ἀποδείξῃ ὅτι ἠδύνατο νὰ τοῦ παράσῃ καὶ ἐκεῖ ὅσα παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀβραὰμ ἐν τῇ πλουσίᾳ ἐκείνῃ χώρᾳ τῆς Αἰγύπτου (βλ. Θεοδωρήτου Κυρου, «Εἰς τὰ ἄπορα τῆς Θείας Γραφῆς κατ' ἐκλογίην, εἰς τὴν Γένεσιν», ἐν *J.-P. Migne*, PG, τόμ. 80, στήλ. 188).

27. Γέν. 16,1·2·3. 21,9.

28. Γέν. 12,16.

29. Γέν. 12,11 ἐξ.

30. Γέν. 16,1 ἐξ. Ἐν Γέν. 30, 1-6 καὶ 30, 9-13 ἀπαντοῦν δύο παρόμοια γνωστὰ περιπτώσεις μετὰ τὰς δύο συζύγους τοῦ Ἰακώβ, τὴν Ραχὴλ καὶ τὴν Λεῖαν. Εἶναι γνωστόν, ὅτι κατὰ τὸ δίκαιον τῶν Μεσοποταμιῶν χωρῶν, ἡ στεῖρα σύζυγος ἠδύνατο νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἄνδρα αὐτῆς μίαν δούλην τῆς ὡς σύζυγον, πρὸς ἀπόκτησιν τέκνου, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώριζεν ἐν συνεχείᾳ ὡς ἰδικόν τῆς (βλ. R. de Vaux, *La Génèse*, Paris 1951, σελ.

υίόν, εις τὸν ὁποῖον ὁ Ἀβραάμ ἔδωσε τὸ ὄνομα Ἰσμαήλ³¹. Οὗτος, ἀνδρωθεὶς, ἦλθεν εἰς γάμον μετ' Αἰγυπτίας ἐπίσης γυναικός, τὴν ὁποίαν ἔδωσεν εἰς αὐτόν, ὡς Αἰγυπτία βεβαίως, ἢ μήτηρ αὐτοῦ, Ἄγαρ, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἀμφοτέρων εἰς τὴν, μεταξὺ τῆς Σιναίτικῆς χερσονήσου καὶ τῆς Χαναὰν κειμένην, ἔρημον Φαράν³². Βραδύτερον ὁ Ἰσμαήλ ἐγένετο καὶ ἀρχηγὸς πολυπληθοῦς ἔθνους, τοῦ ἰσραηλιτικοῦ, ἐγκατασταθέντος εἰς περιοχὰς ἀνατολικῶς τῆς Παλαιστίνης³³. Οὕτω δ' ἐπῆλθε καὶ ὁ ἀναπότρεπτος διαχωρισμὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τοὺς Ἰσραηλίτας.

Ἡ προμνησθεῖσα σύναψις τῆς ὡς ἄνω σχέσεως, τῆς δηλούσης ὑποτελείαν τῆς Ἄγαρ πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀβραάμ, προκαλεῖ, ἐνδεχομένως, τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ Αἰγυπτία γυνὴ θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ συντάκτου τῆς οἰκείας βιβλικῆς διηγήσεως ὑποδεεστέρα τῆς Ἰσραηλιτιδος γυναικός. Καὶ τοῦτο διότι, εἰς τὴν συγκεκριμένην τοῦλάχιστον περίπτωσιν τῆς Ἄγαρ καὶ τῆς Σάρρας, ἡ πρώτη ἐμφανίζεται ἐνταῦθα ὡς διατελοῦσα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς δευτέρας, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τῆς θεραπαινίδος, τῆς κοινῆς δούλης. Δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ συναγάγῃ τις τοιοῦτον συμπέρασμα ἐκ τοῦ προαναφερθέντος γεγονότος, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον στερεῖται τοῦτο γενικωτέρας σημασίας καὶ εἶναι μεμονωμένον καὶ σπάνιον καὶ συνεπῶς ἀσήμαντον. Οὐδαμῶθεν δὲ διαφαίνεται ὅτι ὁ ἱερός συγγραφεὺς ἔχει πρόθεσιν νὰ μειώσῃ τὴν αἰγυπτιακὴν φυλὴν ἐναντι τῆς ἐβραϊκῆς. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη νομίση τις ὅτι διαπιστοῦται ἐν τῇ διηγῆσει ταύτῃ ἡ ὑπαρξίς ἀποστροφῆς καὶ ἀντιπαθείας πρὸς τὴν συγκεκριμένην ταύτην Αἰγυπτίαν γυναῖκα, θὰ πρέπει νὰ ἀποδώσῃ τοῦτο οὐχὶ εἰς τὴν ἐθνικότητα αὐτῆς ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ιδιότητά της ὡς ταπεινῆς δούλης. Καὶ τοῦτο ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπηρετεῖ αὐτὴ ἀρχικῶς εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Φαραῶ καὶ ὅτι παρεχωρήθη ὑπ' αὐτοῦ φιλοφρόνως πρὸς τὸν Ἑβραῖον Ἀβραάμ, χάριν τῆς «εὐπροσώπου» Σάρρας, καὶ ὅτι, ἀκόμη, θὰ ὑπερεῖχεν ὅπωςδήποτε τῶν συνδούλων της. Θὰ πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα νὰ μὴ πρόκειται περὶ Αἰγυπτίας γυναικός ἀλλὰ περὶ ἄλλης, καταγομένης ἐξ ἑτέρας, π.χ. ἀραβικῆς τινος, φυλῆς,

84 [SBJ]. Πρὸβλ. καὶ C. Westermann, *μν. ἔργ.*, σελ. 285 καὶ G. von Rad, *μν. ἔργ.*, σελ. 148).

31. *Γέν.* 16,15.

32. *Γέν.* 21,21. Εἰς τὴν ἔρημον ταύτην ἐγκατεστάθη ὁ Ἰσμαήλ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀποπομπὴν τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ ἀποπομπὴ δὲ αὐτῆ ἐγένετο κατόπιν σκληρᾶς καὶ ἀδυσωπήτου ἀπαιτήσεως τῆς Σάρρας.

33. *Γέν.* 17,20. 25, 12-18.

τὸν βασιλικὸν θρόνον τῶν Φαραῶ. Κατεῖχον δὲ τοῦτον ἐπὶ ἓν μέγα, σχετικῶς, χρονικὸν διάστημα καὶ πιθανῶς ἐπὶ μίαν ἑκατονταετίαν (1700-1600 περίπου). Αὕτη συμπίπτει μὲ τὰς 15ην καὶ 16ην αἰγυπτιακὰς δυναστείας, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται ὡς ἐποχὴ τῶν Ὑξῶς. Συμφῶνως πρὸς τὴν ἄποψιν συγχρόνων ἐρευνητῶν, ὅταν κατήλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον οἱ Ἰσραηλίται, οἱ Ὑξῶς ἐκυρίαρχουν ἤδη εἰς τὴν χώραν ταύτην⁴⁶. Κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἑκατονταετίαν οἱ Ἑβραῖοι εἶχον τύχει ἐν Αἰγύπτῳ εὐνοικίης μεταχειρίσεως ἐκ μέρους τοῦ κράτους. Μετὰ τὴν ἐκδίωξιν ὁμως ἐκεῖθεν τῶν Ὑξῶς καὶ τὴν ἐκ νέου ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων, ἔζων πάλιν ὑπὸ συνθήκας σκληροῦς δουλείας, καταδυναστευόμενοι ὑπ' αὐτῶν⁴⁷. Καὶ ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου ἤχθησαν κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν μεγάλην καὶ ἱστορικὴν ἀπόφασιν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἀφιλόξενον, ὡς πρὸς αὐτοὺς τοῦλάχιστον, ἐκείνην χώραν. Ἄς σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι κατὰ τὸν S. Morenz ἢ κάθοδος τῶν Ἑβραίων εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐγένετο ἐπὶ τῶν Φαραῶ Ἀμενώφιου τοῦ Γ' (1413-1377) καὶ Ἀμενώφιου τοῦ Δ' (1377-1360), τοῦ τελευταίου τούτου γνωστοῦ ἄλλως καὶ ὡς Echnaton, καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν πρέπει νὰ σχετίζεται πρὸς τοὺς Ὑξῶς⁴⁸. Τοῦτο ὁμως θεωροῦμεν ἀπίθανον.

Ἡ Χαναάν, πάντως, ἔζησε, πιθανώτατα, ἀπὸ τοῦ 1500 ἕως τοῦ 1200 π.Χ. ὡς αἰγυπτιακὴ ἐπαρχία⁴⁹. Ἐκ τῶν περιφήμων ἐπιστολῶν τῆς Tell el - Amarna, αἱ ὁποῖαι, χρονολογούμεναι ἀπὸ τοῦ 1370 περίπου π.Χ., ἀνευρέθησαν τῷ 1887 μ.Χ., πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Παλαιστίνης, ἀπειλούμενοι ἐξ Ἀνατολῶν ὑπ' ἀγνώστου τινὸς λαοῦ, ὀνομαζομένου Habiru ἢ Ariru καὶ περιφερομένου ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀμενώφιου τοῦ Γ' καὶ τοῦ Ἀμενώφιου τοῦ Δ', ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐτέλουν τότε ὑπὸ αἰγυπτιακὴν κυριαρχίαν^{50, 51}.

46. Βλ. καὶ J. Janssen - H. Haag, «Hyksos», ἐν *μν. Bibel - Lexikon*, στήλ. 765.

47. Βλ. Β. Βέλλα, *μν. ἔργ.*, σελ. 9 καὶ 12. Πρβλ. καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 76 ἔξ. καὶ Ἰ. Φούντα, *μν. ἔργ.*, σελ. 494-495.

48. Βλ. S. Morenz, *μν. ἔργ.*, σελ. 118.

49. Βλ. H. Gressmann, «Ägypten und die Bibel», ἐν *RGG*, erster Band, Tübingen 1927², στήλ. 106.

50. Βλ. καὶ Β. Βέλλα, *μν. ἔργ.*, σελ. 10.

51. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπιστολαὶ εἶναι γεγραμμέναι ἐπὶ πλινθίνων πινάκων εἰς σφηνοειδῆ γραφὴν καὶ ἀκκαδικὴν γλῶσσαν. Ἐλαβον δὲ τὴν τοιαύτην ὀνομασίαν των, διότι ἀνευρέθησαν ὑπὸ ἰθαγενῶν εἰς Tell el - Amarna τῆς Μέσης Αἰγύπτου, μίαν ἐρειπωθεῖσαν τοποθεσίαν, κειμένην ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Νείλου, μεταξὺ τῶν ἀρ-

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰωσήφ, υἱοῦ τοῦ Ἰακώβ, οἱ Ἰσραηλίται ἐγνώρισαν ἡμέρας ἀγαθὰς ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς ἦτο ἐμπερίστατος ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, καὶ εἶχε προσληφθῆ ὡς ὑπηρέτης ὑπὸ τοῦ ἀξιωματοῦχου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς Πετεφρῆ, ὑπεστηρίχθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀνεδείχθη⁵². Καὶ ἀπὸ τὴν ταπεινὴν θέσιν τοῦ δούλου ἀνυψώθη σημαντικώτατα καὶ κατεστάθη ἐπιστάτης ἐπὶ τοῦ οἴκου τοῦ Πετεφρῆ. Χάρις δὲ εἰς τὸν σῶφρονα τοῦτον ἄνδρα Ἰωσήφ, ὁ Γιαχβὲ ἠύλόγησε τὸν οἶκον τοῦ Πετεφρῆ, ἀποδεικνυομένης οὕτω μίᾳς ἀμοιβαιότητος μεταξὺ Αἰγυπτίου καὶ Ἑβραίου. Βραδύτερον ὁ Ἰωσήφ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὑπάτα κρατικὰ ἀξιώματα τῆς μεγάλης ἐκείνης χώρας, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Φαραῶ ἀντιβασιλεὺς αὐτῆς⁵³. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ Φαραῶ μετωνόμασε τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀνυψωθέντα Ἰωσήφ «Ψονθομφανήχ»⁵⁴, χρησιμοποιοῦν ἐν προκειμένῳ τὴν πιθανῶς αἰγυπτιακὴν αὐτὴν λέξιν, ἢ ὁποῖα σημαίνει τὸν τροφοδότην καὶ οἰονεὶ τὸν σωτήρα τῆς χώρας του. Ἐκχωρῶν δὲ εἰς αὐτὸν τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐγκαταστήσῃ καὶ περιθάλψῃ γενικώτερον τοὺς μετανάστας ἐκ τῆς Χαναὰν ἐμπεριστάτους Ἑβραίους οἰκογενεῖς του, τοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς σχετικῶς: «Ἴδου ἡ γῆ Αἰγύπτου ἐναντίον σου ἐστίν»⁵⁵ ἐν τῇ βελτίστῃ γῆ κατοίκισον τὸν πατέρα σου καὶ τοὺς ἀδελφούς σου»⁵⁶. Τοῦτο δηλοῖ, πιθανώτατα, ὅτι ὁ Φαραῶ εἶχεν ἤδη αὐτοβούλως ἀποφασίσει ἢ ἔστω εἶχε παρακληθῆ, ἐνδεχομένως, καὶ εἶχεν ἀποδεχθῆ νὰ παραχωρήσῃ μίαν καλὴν περιοχὴν τῆς χώρας του, τὴν Γεσέμ⁵⁷, πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν Ἑβραίων μετναστῶν, τοῦθ' ὅπερ καὶ

χαιοτάτων πόλεων Μέμφιδος καὶ Θηβῶν, ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκοντο τὰ βασιρικὰ ἀνάκτορα τοῦ Echnaton. Περιέχουν ἀλληλογραφίαν ἡγεμόνων καὶ διοικητῶν τῆς Πρόσω Ἀσίας (Βαβυλωνίων, Ἀσσυρίων, Χεττιτῶν, Σύρων, Παλαισινῶν κ.ἄ.) μετὰ τῶν Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἀξία των διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν γλωσσῶν τῆς Πρόσω Ἀσίας καὶ δὴ τῆς Χαναὰν τοῦ ΙΕ'-ΙΔ' π.Χ. αἰῶνος εἶναι μεγίστη. Ἀπόκλεινται εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Βερολίνου (βλ. H. Haag, «Amarna», ἐν *μν. Bibel - Lexikon*, στήλ. 57. Πρβλ. καὶ X. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 14).

52. *Γέν.* 39,1 ἐξ.

53. *Γέν.* 41,41.

54. *Γέν.* 41,45.

55. «Εἶναι εἰς τὴν διάθεσίν σου».

56. *Γέν.* 47,6.

57. Ἡ προαναφερθεῖσα ἤδη περιοχὴ αὕτη τῆς Γεσέμ, ἀσχέτως πρὸς ἄλλην τινὰ ἀξιολόγησιν τῆς ἢ καὶ πρὸς κοινωνικὰ μειονεκτήματα αὐτῆς, ἦτο πολῦτιμος διὰ τοὺς ποιμνιοτρόφους Ἰσραηλίτας, λόγῳ τῆς μεγάλης εὐφορίας τῆς τούλάχιστον. Καλεῖται δὲ καὶ «Γῆ Ραμεσσή», πρὸς δῆλωσιν, ἴσως, τῆς σχέσεώς της πρὸς τοὺς Φαραῶ Ραμσή (βλ. *Γέν.* 47,11. *Ἐξ.* 1,11). Ἐπ' αὐτοῦ ὁμως δύνανται νὰ δοθοῦν καὶ ἄλλαι ἐξηγήσεις (βλ. G. von Rad, *μν. ἔργ.*, σελ. 334).

ἐπραξεν ἐν συνεχείᾳ⁵⁸. Τοιοιτοτρόπως οἱ ταλαίπωροι οὗτοι ξένοι ἀπέκτησαν καὶ δικαιώματα ιδιοκτησίας ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Γεσέμ, ἐν τῇ ὁποίᾳ «ἠϋξήθησαν καὶ ἐπληθύνθησαν σφόδρα»⁵⁹.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰακώβ ἀνεφάνη ἅπαξ ἔτι καὶ τὸ εὖρος τῆς ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν ἤσκει ὁ Ἰωσήφ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Οὕτω βλέπομεν ὅτι, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐξουσίας του ἐκείνης, ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς ἀρμοδίους Αἴγυπτιοὺς ἰατροὺς νὰ προβοῦν εἰς ταρίχευσιν τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ πατρὸς του⁶⁰, διὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου ἐπένθησε, τιμῶσα αὐτόν, ἢ χώρα τῶν Φαραῶ, καὶ ἐθρήνησεν αὐτόν ὁ αἰγυπτιακὸς λαὸς ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἡμέρας⁶¹, καὶ ὅτι, ἔνεκα τούτου, τὸ μέγα ἐκείνο πένθος, εἰς τὸ ὁποῖον συμμετέσχον καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς χώρας, ὠνομάσθη «Πένθος Αἰγύπτου»⁶². Ἐξ ἄλλου ὁ νεκρὸς ἐτιμήθη ἰδιαζόντως ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, διὰ τῆς ἀποστολῆς εἰς Χαναάν, εἰς τὴν ὁποίαν μετεφέρθη ἡ σορὸς του πρὸς ἐνταφιασμόν, «πάντων τῶν παίδων Φαραῶ καί... τῶν πρεσβυτέρων τῆς γῆς Αἰγύπτου»⁶³, ὡς τιμητικῆς συνοδείας τοῦ Ἰωσήφ.

Περαιτέρω ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐκ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης θέσεώς του ἐκυβέρνησεν ὁ Ἰωσήφ τὴν Αἴγυπτον ἐπωφελῶς δι' αὐτήν⁶⁴, καὶ συνέβαλεν εἰς τὴν ἀρίστην διοργάνωσιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, διὰ τῶν εὐφυῶν μεθόδων, τὰς ὁποίας ἐπενόησεν⁶⁵. Εἶναι ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι ἐκχωρῶν καὶ ἐμπιστευόμενος ὁ Φαραῶ τὸ σπουδαῖον καὶ λίαν δυσχερὲς ἔργον τοῦτο εἰς τὸν Ἰωσήφ, προσέταξεν ὅπως οὐδὲν γίνεται ἄνευ σχετικῆς ἐντολῆς τοῦ τελευταίου⁶⁶. Ἐπὶ πλεον παρέπεμψεν εἰς αὐτόν καὶ ὅλους ἐκείνους ἐκ τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες ἀντεμετώπιζον τοιαύτης ἢ παραπλησίας φύσεως ζητήματα, ἰδίως ἐν καιρῷ λιμοῦ⁶⁷. Ἐν συγκινήσει λέγει ὁ Ἰωσήφ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀνέδειξεν αὐτόν «ὡς πατέρα Φαραῶ καὶ κύριον παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ ἄρχοντα πάσης γῆς Αἰγύπτου»⁶⁸. Τοῦτο ἐθεωρήθη ὑπ' αὐτοῦ

58. *Γέν.* 47,11.

59. *Γέν.* 47,27.

60. *Γέν.* 50,2.

61. *Γέν.* 50,3.

62. *Γέν.* 50,11.

63. *Γέν.* 50,7.

64. *Γέν.* 47,13 ἐξ.

65. *Γέν.* 41,34 ἐξ.

66. *Γέν.* 41,44.

67. *Γέν.* 41,55.

68. *Γέν.* 45,8. Διὰ τῆς ὀνομασίας «πατέρα» ἐννοεῖται ἀνάπατος ἀξιωματοῦχος, πρῶτος σύμβουλος τοῦ Φαραῶ. Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχει ἡ λέξις αὕτη καὶ ἐν *Ἠσ.* 22,21

μεγάλη εὐλογία παρὰ Θεοῦ, Ὅστις τὸν κατέστησε «κύριον πάσης γῆς Αἰγύπτου»⁶⁹. Μεθ' ὑπερηφανείας δὲ καὶ συγκινήσεως ὠμίλησε βραδύτερον εἰς τοὺς ἀδελφούς του διὰ «πᾶσαν τὴν δόξαν του τὴν ἐν Αἰγύπτῳ»⁷⁰ καὶ διὰ τὰ «ἀγαθὰ»⁷¹ τῆς χώρας ἐκείνης, τὰ ὁποῖα οὗτος κατέκτησεν ἅπαντα. Ὅθεν, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐκπλαγῇ ὁ Ἰακώβ καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ ἐννοήσῃ τί ἀκριβῶς εἶχε συμβῆ, ὅταν ἐπληροφορήθῃ ὑπὸ τῶν ἄλλων τέκνων του, ὅτι ὁ ἀδελφός των «ἄρχει πάσης γῆς Αἰγύπτου»⁷².

Ὁ τοιοιτοτρόπως ἀνυψωθείς Ἑβραῖος Ἰωσήφ ἔλαβε καὶ Αἰγυπτίαν σύζυγον, ὀνόματι Ἀσενίθ, εὐγενεοῦς καταγωγῆς, μὲ τὴν φροντίδα μάλιστα αὐτοῦ τούτου τοῦ Φαραώ⁷³, ὅστις, διαπιστώσας ὅτι «οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος φρονιμώτερος καὶ συνετώτερος τοῦ Ἰωσήφ»⁷⁴, ἐπεδίωξε, διὰ τοῦ τοιοῦτου γάμου, νὰ ἀναβιβάσῃ καὶ κοινωνικῶς τοῦτον καὶ νὰ τὸν εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν τῆς χώρας του, ὥστε νὰ τὸν καταστήσῃ ἄξιον πρὸς ἐνάσκησιν τῶν ἀνατεθέντων εἰς αὐτὸν ὑψηλῶν κυβερνητικῶν καθηκόντων. Τοὺς δὲ δύο καὶ μόνους υἱούς του, διὰ τοὺς ὁποίους ἐσεμνύετο ὁ Ἰωσήφ, τοὺς ἀπέκτησε μετὰ τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης Αἰγυπτίας συζύγου του ἐν Αἰγύπτῳ⁷⁵. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὀνόματα τὰ ὁποῖα ἔδωσεν εἰς αὐτούς, ἦτοι Μανασσῆς καὶ Ἐφραΐμ⁷⁶, δηλοῦν ὅτι

(βλ. καὶ G. von Rad, *μν. ἔργ.*, σελ. 327). Ἴσως πρόκειται περὶ ἐξεβραϊσθέντος αἰγυπτιακοῦ τίτλου (βλ. H. Holzinger, «Das erste Buch Mose», ἐν E. Kautzsch - A. Bertholet, *HSAT*, erster Band, Tübingen 1924, σελ. 85).

69. *Γέν.* 45,9.

70. *Γέν.* 45,13.

71. Ὑπὸ τὴν ἐν *Γέν.* 45,18 λέξιν ταύτην ἐννοοῦνται ὅλα τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, τὰ περὶ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ μέσα ἀνέτου διαβιώσεως.

72. *Γέν.* 45,26.

73. *Γέν.* 41,45. Ἐπρόκειτο περὶ γυναικὸς προερχομένης ἐξ ἐπιφανοῦς ἱερατικῆς οἰκογενείας καὶ δὴ περὶ τῆς «θυγατρὸς Πετεφρῆ, ἱερέως Ἡλιουπόλεως» (σὺδεμίαν ἔχοντος σχέσιν πρὸς τὸν ἕτερον Πετεφρῆ, τὸν πρῶτον κύριον τοῦ Ἰωσήφ). Τοιοιτοτρόπως διὰ τοῦ τοιοῦτου γάμου τοῦ ὁ Ἰωσήφ καθιεροῦται ὡς ἀνώτατος κρατικὸς λειτουργός.

74. *Γέν.* 41,39.

75. *Γέν.* 41,50.

76. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀπαντοῦν καὶ κατ' ἀντίστροφον σειρᾶν ἐν τῇ Βίβλῳ, ἦτοι Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆς (βλ. *Γέν.* 48, 5-20. 50,23. *Ἀριθμ.* 1,10' 31-32. *Δευτ.* 33,17 κ.ά. Πρὸβλ. καὶ Π. Σιμωντά, *Ἡ περιγραφή τῶν συνόρων Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ [Ἰησοῦ Ναυῆ κεφ. 16-17], Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθήναι 1959, σελ. 12 [Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»]).

ἔζησεν εὐτυχῆς ἐν Αἰγύπτῳ⁷⁷. Διότι, πράγματι, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εὐρέθη οὗτος ὑπὸ λίαν δυσμενεῖς συνθήκας καὶ περιστάσεις ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, εὗρεν ἐν τούτοις αὐτόθι τὴν εὐτυχίαν, ἀντὶ «πάντων τῶν πόνων» αὐτοῦ «καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρὸς» του, καὶ ὁ Θεὸς ἠλόγησε καὶ ἠΐξησεν αὐτόν, «ἐν γῆ ταπεινώσεως» αὐτοῦ⁷⁸.

Τὰ προηγηθέντα μαρτυροῦν, ἀναμφιβόλως, ὅτι οἱ κατ' ἀρχὰς ἐμπερίστατοι ἐν Αἰγύπτῳ Ἑβραῖοι ἐπέτυχον νὰ δημιουργήσουν καλὰς σχέσεις μετὰ τῶν κατοίκων τῆς χώρας ἐκείνης. Ὅπως δὲν ἀγνοεῖ ἡ Π. Διαθήκη καὶ τὰ μεμονωμένα κρούσματα ἐχθρότητος μετὰ τῶν δύο λαῶν, τὰ ὁποῖα ὠφείλοντο κυρίως εἰς τὴν κατὰ καιροὺς ἐκδηλουμένην δυσμενῆ μεταχείρισιν Ἑβραίων ἐκ μέρους Αἰγυπτίων. Οὕτω π.χ. ἡμέραν τινὰ Αἰγύπτιος ἐθεάθη τύπτων καὶ βασανίζων ἀδύναμον Ἑβραῖον⁷⁹. Πάραυτα ἐπενέβη ἄλλος Ἑβραῖος, ὁ μέχρι τότε ἀγνωστος εἰς τὸν δημόσιον βίον Μωϋσῆς, καὶ ἐφόνευσε τὸν Αἰγύπτιον, τὸν ὁποῖον καὶ ἐκρυψεν ἐν σπουδῇ ὑπὸ τὴν ἄμμον⁸⁰, ὥστε νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ ἀνθρωποκτονία. Ταχέως ὁμως ἐγένετο αὕτη γνωστή. Ὅτε δὲ ἐ πληροφορήθη περὶ αὐτῆς ὁ Φαραώ, διέταξε νὰ θανατωθῇ ὁ Μωϋσῆς. Τότε ἠναγκάσθη ὁ τελευταῖος νὰ ἐγκαταλείψῃ κρυφίως τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μαδιάμ⁸¹, διὰ νὰ σωθῇ. Ἐξ ἄλλου μετ' ἐμφάσεως ὁμιλεῖ ἡ Π. Διαθήκη περὶ ποικίλων γενικῶς τλαιπωριῶν καὶ βασάνων, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβάλλοντο οἱ Ἰσραηλῖται ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐνεκα δ' ἀκριβῶς τούτου τοὺς εὐσπλαχνίσθη ὁ Θεὸς καὶ «κατέβη ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς γῆς ἐκείνης»⁸². Ἐπενέβη, λοιπόν, ὁ Γιαχβὲ καὶ ἐπάταξε τοὺς Αἰγυπτίους⁸³, λυτρώσας ἐκ τῆς χειρὸς των τοὺς ἀδικουμένους καὶ

77. «Ἐκάλεσε δὲ Ἰωσήφ τὸ ὄνομα τοῦ πρωτοτόκου Μανασσή, ὅτι ἐπλαθέσθαι με ἐποίησεν ὁ Θεὸς πάντων τῶν πόνων μου καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρὸς μου· τὸ δὲ ὄνομα τοῦ δευτέρου ἐκάλεσεν Ἐφραΐμ, ὅτι ἠΐξησέ με ὁ Θεὸς ἐν γῆ ταπεινώσεώς μου» (Γέν. 41, 51-52).

78. Γέν. 41, 51-52.

79. Ἐξ. 2,11.

80. Ἐξ. 2,12.

81. Ἐξ. 2,15. Πληροφορίαι περὶ τῆς ἀκριβοῦς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς χώρας Μαδιάμ (ἢ Μαδιάν) δὲν ὑπάρχουν. Πιθανώτατα ἐκεῖτο αὕτη ἀνατολικῶς τῆς Σιναϊτικῆς ἐρήμου, πλησίον τοῦ κόλπου τῆς Akaba, ἢ ἀκόμη ἀνατολικώτερον, πρὸς τὰ μέρη τῆς Μωὰβ (βλ. καὶ R. Bach, «Midian, Midianiter», ἐν BHH, zweiter Band, Göttingen 1964, στήλ. 1214. Πρβλ. καὶ A. van den Born, «Midianiter», ἐν *μν. Bibel - Lexikon*, στήλ. 1159).

82. Ἐξ. 3,8.

83. Περὶ τῶν σχετικῶν περιστατικῶν βλ. ἐν Ἐξ. κεφ. 5-12, ὅπου ἀναφέρονται ταῦτα ἐν πολλαῖς λεπτομερεῖαις. Πρβλ. καὶ 18,8. Δευτ. 7,18.11,4. Ἰησ. Ν. 24,5.

κακοποιουμένους τότε Ἰσραηλίτας⁸⁴. Καὶ ἴσως ἐντεῦθεν ἡ περίοδος τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας αὐτῶν ὠνομάζετο «ὄνειδισμὸς Αἰγύπτου», ὅστις ἤρθη βραδύτερον διὰ τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ περιτομῆς των⁸⁵.

Τὸ γεγονός ὅτι πολλάκις ἡ Π. Διαθήκη ὑπομνησκει εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας, ὅτι ὁ Γιαχβὲ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Αἰγύπτου⁸⁶, «ἐν χειρὶ κραταιᾶ»⁸⁷ κ.λπ., μαρτυρεῖ, ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ αὐτόθι διαμονὴ των οὐδόλως ἦτο εὐχάριστος δι' αὐτούς. Καὶ εἶναι γνωστὸν, ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἡ Αἴγυπτος ἐθεωρήθη ὡς τόπος βασάνου τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ὡς ἀληθῆς «κάμινος σιδηρᾶ»⁸⁸ καὶ «χωνευτήριον σιδήρου»⁸⁹, ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἐχαρακτηρίζετο ὡς «οἰκέτης ἐν γῇ Αἰγύπτῳ»⁹⁰. Καὶ τὸ ὅτι ἐπίσης γίνεται πολλάκις λόγος περὶ ἐξόδου τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξ Αἰγύπτου, «ἐξ οἴκου δουλείας» κ.λπ., σημαίνει ὀπωσδήποτε ὅτι αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ χώρα τῆς ἀπαισίας ἐκείνης δουλείας καὶ τῆς καταδυναστεύσεώς των⁹¹ καὶ ὅτι ἐξεληθόντες οὗτοι ἐξ αὐτῆς ἐλυτρώθησαν ἐκ τῶν δεινῶν καὶ τῶν ταλαιπωριῶν των⁹². Ὡσαύτως τὸ ὅτι καθιερώθη νὰ τρώγουν οἱ Ἰσραηλίται «ἄρτον κακώσεως»⁹³, ἦτοι ἄρτον θλίψεως, ἄζυμον, παρασκευαζόμενον ἐν βίᾳ καὶ σπουδῇ, εἰς ἀνάμνησιν τῆς συγκλονιστικῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου αὐτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν ἐξαιρετικῶς δυσμενῶν δι' αὐτοὺς περιστάσεων αὐτόθι, μαρτυρεῖ σαφῶς περὶ ὄλων τῶν ἀνωτέρω. Εἶναι ἐξ ἄλλου γεγονός, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται τῆς ἐξόδου εἶχον περιέλθει εἰς δεινὴν κατάστασιν, ἦσαν, πράγματι, ἀξιοθρήνητοι καὶ εἶχον ἀνάγκην προστασίας⁹⁴, ὅτε εἶχον ἐξέλθει ἐκ τῆς οἰονεὶ σιδηρᾶς καμίνου, πρὸς τὴν ὁποίαν εὐστόχως παρομοιάζεται ἡ Αἴγυπτος, ὡς εἶδομεν.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω θὰ ἠδύνατο τις νὰ προσθέσῃ, βεβαίως, καὶ τὸ ὅτι ἐθεωρεῖτο ἀποκρουστικὴ καὶ ἀηδὴς πρᾶξις καὶ ἀληθὲς βδέλυγμα διὰ τοὺς Αἰγυπτίους νὰ συνεσθίουν μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ διὰ

84. Βλ. Ἐξ. 19,4. Πρβλ. καὶ Ἀριθμ. 20,15 ἐξ.

85. Ἰησ. Ν. 5,9. Βλ. καὶ Η. Hertzberg, *μν. ἐργ.*, σελ. 33 καὶ Ἰ. Φούντα, *Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ*, Ἀμφισσα 1977, σελ. 54.

86. «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας» (Ἐξ. 20,2. Βλ. καὶ Ἀριθμ. 15,41. Δευτ. 5,6).

87. Ἐξ. 13,9-16.

88. Βλ. Δευτ. 4,20. Ἰερ. 11,4.

89. Γ' (Α') Βασ. 8,51.

90. Δευτ. 5,15. 16,12.24,18-22. Βλ. καὶ 15,15.

91. Δευτ. 5,6,6,12 κ.λπ.

92. Δευτ. 7,8. 13,6.

93. Δευτ. 16,3.

94. Α' Βασ. (Σαμ.) 15,6.

τοῦτο δὲν ἐγίνοντο συνεσιώσεις μεταξύ των⁹⁵. Τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ἀποδοθῆ εἰς αἰσθήματα ἀντιπαθείας ἢ ἀρνητικὰς διαθέσεις τῶν Αἰγυπτίων ἔναντι εἰδικῶς τῶν Ἰσραηλιτῶν. Πιθανώτατα οἱ πρῶτοι δὲν ἔτρωγον τὰ ζῶα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔτρωγον οἱ δεῦτεροι, ἴσως διότι ἐλάτρευον ταῦτα ὡς θεοὺς (ζωολατρία), ἐνδεχομένως δὲ ἠσθάνοντο καὶ μίαν ἀποστροφὴν ἔναντι τῶν ξένων ἐν γένει συνηθειῶν ἀλλ' οὐχὶ εἰδικῶς τῶν Ἰσραηλιτικῶν⁹⁶. Ἐξ ἄλλου ἠσθάνοντο οὗτοι βδελυγμίαν καὶ ἀπέχθειαν ἔναντι παντὸς ποιμένος προβάτων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἑβραῖοι ἔζων ποιμενικὸν βίον — καὶ διὰ τοῦτο οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον ἐγκαταστήσει αὐτοὺς εἰς τήν, κατὰ τὰ ἄλλα καλήν, περιοχὴν τῆς Γεσέμ⁹⁷, εἰς τὴν ὁποῖαν δὲν κατῴκουν οἱ ἴδιοι, ἀλλ' ἔζων κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων οἱ δύο οὗτοι λαοί—, ἦτο ἐπόμενο νὰ διαπιστοῦται ἐμφανῶς μία κοινωνικὴ ἀπόστασις μεταξύ αὐτῶν. Σοβαραὶ ὅμως ἀντιθέσεις καὶ αἰσθήματα ἀντιπαθείας πρὸς ἀλλήλους οὐδόλως διαπιστοῦνται. Ἀπεδείχθη μάλιστα μετὰ τὴν περιπτωσιν τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ διαβιούντος Ἑβραίου Ἰωσήφ, ὅτι οὗτος ἐβοήθησε μὲν τοὺς ὁμοφύλους του, ἀλλ' ἐνδιεφέρθη συγχρόνως καὶ διὰ τὰ συμφέροντα τῆς Αἰγύπτου, τῆς χώρας εἰς τὴν ὁποῖαν ἦσκει ἀνωτάτην διοίκησιν. Τοιοῦτοτρόπως δύναται τις νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γνωστὴν βιβλικὴν πληροφορίαν, καθ' ἣν ἠγόρασεν ὁ Ἰωσήφ τὰς περιουσίας τῶν Αἰγυπτίων πολιτῶν ὑπὲρ τοῦ κράτους, καὶ ἐχορήγησεν εἰς αὐτοὺς τροφὰς διὰ νὰ ἐπιζήσουν⁹⁸. Εἶναι δέ, πράγματι, ἄξιον πολλῆς προσοχῆς, ὅτι ἀπὸ τὸν σοφὸν ἐκεῖνον Ἑβραῖον Ἰωσήφ, τὸν ἄλλοτε δοῦλον τοῦ ἀρχιερατοῦ Αἰγυπτίου Πετεφρῆ, τοῦ ἀνωτάτου ἀξιωματοῦχου τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, ἐξηρητήθη κάποτε ἡ τύχη μίας μερίδος τοῦλάχιστον τοῦ αἰγυπτιακοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς αὐτὸν δι' ἀναζήτησιν τροφίμων πρὸς ἐπιβίωσίν του.

Ταῦτα πάντα ἐπιτρέπουν νὰ συναγάγωμεν ὅπωςδῆποτε τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται ἔζησαν μᾶλλον καλῶς ἐν Αἰγύπτῳ, τοῦλάχιστον ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα. Τὸ ὅτι δὲ ὁ Ἰακώβ δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐνταφιασθῆ εἰς τὴν χώραν αὐτὴν καὶ παρεκάλεσε τὸν Ἰωσήφ νὰ μεταφέρῃ τὰ ὀστά του εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων του, τὴν Χαναάν⁹⁹, διὰ νὰ ἀναπαυθῆ ἐκεῖ, ὀφείλεται εἰς καθαρῶς συναισθηματικὸς λόγους,

95. *Γέν.* 43,31(32).

96. Βλ. καὶ H. Junker, *Genesis*, Würzburg 1949, σελ. 125 (EB), G. von Rad, *μν. ἐργ.*, σελ. 319.

97. *Γέν.* 46,34.

98. *Γέν.* 47, 15-25.

99. *Γέν.* 47, 29-31.

καὶ οὐδόλως σημαίνει δυσαρέσκειαν ἔναντι τῆς Αἰγύπτου. Φανερώνει ἀπλῶς τὴν νοσταλγίαν τοῦ κυρίως διὰ τὴν προσφιλή του πατρίδα, τὴν ὁποίαν εἶχε στερηθῆ ἐπὶ μακρόν, ὑπὸ δυσαρέστους καὶ αὐτόχρημα δραματικὰς συνθήκας. Ἐξ ἄλλου οἱ Αἰγύπτιοι ἐξεδήλωσαν αἰσθήματα συμπαθείας καὶ εὐγένειαν ἔναντι τοῦ Ἰωσήφ, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων τιμῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ἐνεταφίασαν τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακώβ¹⁰⁰. Οὕτω κατέστη δυνατόν, ὥστε ὁ ξένος καὶ πρῶν δούλος Ἰωσήφ οὐ μόνον νὰ ἀνυψωθῆ, γενόμενος «κύριος Αἰγύπτου»¹⁰¹, ἀλλὰ καὶ νὰ κηδεύσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ὡς ἄρχοντα.

Βλέπομεν, λοιπόν, ὅτι πολλὰκις οἱ Αἰγύπτιοι συμπεριεφέρθησαν καλῶς ἔναντι τῶν εἰς τὴν χώραν των παροικησάντων Ἑβραίων, ἀλλὰ καὶ οἱ τελευταῖοι οὗτοι φαίνεται ὅτι δὲν ἠσθάνοντο ἀπολύτως δυσχερῆσθιμένοι ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ διαμονῆς των. Τοιοῦτόν τι ἀφήνεται νὰ ἐννοηθῆ καὶ ἐκ τῆς ἀγιογραφικῆς πληροφορίας, καθ' ἣν ὅταν οἱ ἐγκαταλείψαντες τὴν Αἴγυπτον Ἰσραηλίται εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἔρημον καὶ ἐκακουχούντο καὶ ὑπέφερον ἐν τῇ ἀφιλοξένῳ ἐκείνῃ ἀχμηρᾷ περιοχῇ, ἐνοστάλησαν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ζωὴν των, ἢ ποιότητος τῆς ὁποίας ἦτο ἀνωτέρα τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐπεθύμουν διακαῶς νὰ ἐπανακάμψουν εἰς τὴν πλουσίαν εἰς τροφίμα χώραν ἐκείνην¹⁰². Καὶ διεγόγγυζον κατὰ τοῦ Μωϋσέως, τοῦ ὀδηγήσαντος αὐτοὺς ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου¹⁰³, κραυγάζοντες πρὸς αὐτόν, ὅτι προετίμων τὴν αὐτόθι προτέραν διαβίωσίν των ὡς καλυτέραν¹⁰⁴.

Ἐνεκα τούτου οἱ Ἰσραηλίται ἐνεθυμοῦντο ὅτι ἐχρεώσθουν πολλὰ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους διὰ τὴν ἐπιβίωσίν των. Καὶ δὲν ἐπελάθοντο οὗτοι ὅτι, ὅταν εὐρέθησαν ἐν ἀνάγκαις καὶ δυσχερείαις βιοτικαῖς, εἰς τὴν Αἴγυπτον κατέφυγον, καὶ οὐ μόνον ἐπεβίωσαν, ἀλλὰ καὶ ἐγένοντο ἐκεῖ καὶ «ἔθνος μέγα»¹⁰⁵. Ἐντέλλονται δὲ ὅπως μὴ καταφρονοῦν τοὺς Αἰγυπτίους, διότι εἶχον ζῆσει ὡς πάροικοι ἐν τῇ χώρᾳ των¹⁰⁶. Ἐντεῦθεν, ἴσως, καὶ ἡ παλαιοδιαθηκικὴ ἐντολὴ πρὸς τοὺς Ἑβραίους νὰ συμπεριφέρονται ἀπόγως ἔναντι τῶν ξένων (προσηλύτων), μὴ ἐπιλανθανόμενοι ὅτι καὶ οἱ ἴδιοι ἦσαν κάποτε ξένοι ἐν Αἰγύπτῳ¹⁰⁷. Καὶ ἐπὶ

100. *Γέν.* 50,6 ἐξ.

101. *Α' Μακκ.* 2,53.

102. *Ἀριθμ.* 11,5,14, 2-4. Πρβλ. καὶ *Ἐξ.* 16,3.

103. *Ἐξ.* 16,2, 17,3.

104. *Ἐξ.* 14,12.

105. Βλ. *Δευτ.* 26,5. *Ψαλμ.* 104(105),23 ἐξ. Πρβλ. καὶ *Γέν.* 46, 3-4.

106. *Δευτ.* 23,8.

107. *Ἐξ.* 22,21. Πρβλ. καὶ 23,9 καὶ *Λευιτ.* 19,34. *Δευτ.* 10,19.

πλέον δύναται τις να δεχθῆ, ὅτι τοιοῦτόν τι, μεταξύ τῶν ἄλλων, ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν καὶ διὰ τὸ θεσπισθῆ, ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι γίνωνται δεκτοὶ καὶ ὡς μέλη τῆς ἰσραηλιτικῆς κοινότητος κατὰ τὴν τρίτην γενεάν, ἐνῶ ἄλλοι λαοὶ ἀπέκτων τὸ δικαίωμα τοῦτο κατὰ τὴν ἐβδόμην γενεὰν ἢ καὶ ἀπεκλείοντο ὀλοτελῶς καὶ διὰ παντὸς τούτου¹⁰⁸. Τὸ ὅτι, βεβαίως, ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας νὰ μὴ ζοῦν συμφώνως πρὸς τὰς εἰδωλολατρικὰς συνηθείας τὰς ὁποίας ἀπέκτησαν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ νὰ ἀποβάλλουν ταύτας¹⁰⁹, οὐδόλως σημαίνει ὅτι αἴρωνται οἱ προηγούμενοι ὑπὲρ τῆς Αἰγύπτου λόγοι. Καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐξ αὐτῶν ἐξεληθόντες Ἰσραηλίται ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν τὰ ὀσῶ τῷ Ἰωσήφ καὶ τὰ ἐνεταφίασαν εἰς τὴν φιλτάτην πατρίδα των, κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιθυμίαν τοῦ ἰδίου¹¹⁰, φανερώνει ἀπλῶς καὶ μόνον τὴν ὑπαρξιν μιᾶς συνηθείας, ἢ ὁποία εἶναι γνωστὴ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους τοὺς διαβιούντας μακρὰν τῆς πατρίδος των, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἀφήνει περιθώρια νὰ εἰκάσῃ τις, ὅτι ὁ Ἰωσήφ εἶχε παράπονα κατὰ τῆς ἀναδειξάσης αὐτὸν χώρας.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνησυχία τὴν ὁποίαν ἐξεδήλωσαν οἱ Αἰγύπτιοι ἐκ τῆς σημαντικωτάτης αὐξήσεως καὶ ἐνδυναμώσεως τοῦ ἑβραϊκοῦ πληθυσμοῦ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Γεσέμ¹¹¹, δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ἀδικαιολόγητος, δεδομένου ὅτι στοιχειώδεις λόγοι προνοίας ἐπέβαλλον εἰς τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος νὰ μὴ ἀφήσῃ ἀπαρατήρητον τὸ φαινόμενον τοῦτο. Ἦτο φυσικὸν νὰ ἀνησυχῆ ἡ Αἴγυπτος ἐξ ἐνδεχομένης δημιουργίας, μελλοντικῶς, σοβαροῦ δημογραφικοῦ προβλήματος εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν, καὶ νὰ σημειωθῆ κάποτε ἐξέγεροις τοῦ ἑβραϊκοῦ στοιχείου ἐναντίον τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους¹¹². Καὶ δὲν ἦτο καθόλου σχεδὸν παράδοξον ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι, διακατεχόμενοι ὑπὸ τοιοῦτου τινὸς φόβου, κατεπίεζον καὶ ἐδουλαγῶγον καὶ κατέθλιβον τοὺς Ἑβραίους¹¹³, ἐπὶ πλέον δὲ ἐμερίμων ἐπιτηδείως διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν μείωσιν τοῦ ἑβραϊκοῦ πληθυσμοῦ, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ γενοκτονίας καὶ δι' ἀρρενοκτονίας¹¹⁴. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆται ὅτι καὶ τότε ἀκόμη

108. *Λευτ.* 23, 4-9. Πρβλ. G. von Rad, *Das fünfte Buch Mose Deuteronomium übersetzt und erklärt*, Göttingen 1983⁴, σελ. 104 (ATD).

109. *Λευτ.* 18,3. Πρβλ. καὶ *Ἰεζ.* 20,7-8.

110. *Ἰησ. Ν.* 24,32. Πρβλ. καὶ *Γέν.* 50,25. *Ἐξ.* 13,19.

111. *Ἐξ.* 1,7 ἐξ.

112. *Ἐξ.* 1,10. Ὑπενθυμίζομεν ἐνταῦθα τὸν κίνδυνον τὸν ὁποῖον διέτρεξεν ἡ Αἴγυπτος ἐκ μέρους τῶν Ὑξῶς, οἵτινες ἐκυριαρχήσαν αὐτόθι ἐπὶ ἓνα περὶ τοῦ αἰῶνα, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω.

113. *Ἐξ.* 1,11-13-14.

114. *Ἐξ.* 1,15 ἐξ.

ὑπῆρξαν περιπτώσεις Αἰγυπτίων, οἱ ὅποιοι ἐξεδήλωσαν αἰσθήματα ἀλτροῦσμοῦ, ἀγάπης καὶ συμπαθείας πρὸς τοὺς ἀπειλουμένους Ἑβραίους, ὡς συνέβη μὲ τὰς μαίας ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι διέσωζον τὰ ἄρρενα βρέφη τῶν Ἑβραίων, ἀδιαφοροῦσαι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς σχετικῆς διαταγῆς τοῦ Φαραῶ περὶ ἐξοντώσεως τοῦ ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ¹¹⁵. Οὕτω διεσώθη καὶ ὁ Μωϋσῆς ὑπὸ τῶν θεραπαινίδων τῆς θυγατρὸς τοῦ Φαραῶ καὶ ἀνεδείχθη καὶ ἐπεβλήθη καὶ ἐθανυμάζετο ὑπὸ τῶν θεραπόντων τοῦ Αἰγυπτίου δυνάστου¹¹⁶.

Ἐνδείκνυται νὰ ὑπενθυμίσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ὁ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς 19ης αἰγυπτιακῆς δυναστείας βασιλεύσας Φαραῶ Ραμσής ὁ Β' (1290-1223 περίπου π.Χ.) ὑπῆρξεν ὠμὸς καταπιεστῆς τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ διαβιούντος ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ¹¹⁷, καὶ ἐντεῦθεν θεωρεῖται ὡς ὁ Φαραῶ τῆς καταδυναστεύσεως, καὶ ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἀνέλαβεν ὁ Μωϋσῆς τὴν γνωστὴν θαυμαστὴν δρασίν του ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων του, τοὺς ὁποίους καὶ ἐξήγαγεν ἐν τέλει ἐκ τῆς καταδυναστεύσεως αὐτοῦς χώρας. Ἡ περιπετειώδης ἐξόδος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Φαραῶ Merneptah (1223-1211 περίπου π.Χ.), διαδόχου τοῦ Ραμσή τοῦ Β', καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖται οὗτος (ὁ Merneptah) ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν ὡς ὁ Φαραῶ τῆς ἐξόδου. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ χρονολογεῖται ἡ πρώτη ἐξωβιβλικὴ καὶ δὴ αἰγυπτιακὴ μαρτυρία περὶ ὑπάρξεως Ἰσραηλιτῶν ἐν Παλαιστίνῃ. Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς ἐπιγραφικῆς στήλης τοῦ Merneptah, ἡ ὁποία ἀνευρέθη τῷ 1896 μ.Χ. καὶ φυλάσσεται εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Καΐρου¹¹⁸. Συμφώνως πρὸς τὰ ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενα, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἰσχυρίζεται, ὅτι κατενίκησε τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ Ἰσραηλίτας¹¹⁹. Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας, ὅμως, τοῦ ἐν λόγῳ γεγονότος δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος βεβαιότης, καὶ θεωροῦμεν ἀμφίβολον ἂν θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ τοῦτο εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐξόδου. Ὑπενθυμίζομεν δὲ ὅτι δὲν ὑπάρχουν αἰγυπτιακαὶ μαρτυρίαι περὶ τῶν σχετικῶν γεγονότων τῆς ἐξόδου τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξ Αἰγύπτου¹²⁰. Φαίνεται, πάντως, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην τῆς ἐξόδου καὶ μετ' αὐτήν, ἡ περιοχὴ τῆς Παλαιστίνης ἠλέγχετο ὑπὸ

115. Ἐξ. 1,17. Ἐκ τοῦ βιβλικοῦ κειμένου δὲν καθίσταται σαφὲς ἂν αἱ ἐνταῦθα ἀναφερόμεναι μαῖαι ἦσαν Αἰγύπτια ἢ Ἰσραηλίτιδες. Οὕτω δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῆς στάσεώς των ἔναντι τῶν Ἑβραίων τῆς Αἰγύπτου.

116. Ἐξ. 11,3.

117. Ἐξ. 1, 8-22.

118. Βλ. Β. Βέλλα, *μν. ἔργ.*, σελ. 12 καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 81.

119. Βλ. Α. Χαστούπη, *Μελέται εἰσαγωγικαὶ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην*, ἐν Ἀθήναις 1973, σελ. 15.

120. Βλ. κεφάλαιον 1 τῆς παρούσης μελέτης.

τῶν Αἰγυπτίων, καταβάλλουσα εἰς αὐτοὺς βαρεῖς φόρους ὑποτελείας, πρῶγμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐξαντλήσει τὴν χώραν οἰκονομικῶς¹²¹. Δι' οὗτος ὁμως λόγους προαναφερόμεν, ἢ κατάστασις ὑπὸ τὴν ὁποίαν σφύζονται τὰ σχετικὰ κείμενα δὲν ἐπιτρέπει νὰ συναγάγωμεν θετικὰ συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

3. ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

Εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἐπινίκειον στήλην τοῦ Φαραῶ τῆς ἐξόδου Merneptah, τὴν ἀπὸ τοῦ 1220 π.Χ. χρονολογουμένην, γίνεται λόγος περὶ Ἰσραηλιτῶν ἐγκατεστημένων ἐν Παλαιστίνῃ, τοὺς ὁποίους κατενίκησε, κατὰ τοὺς ἰσχυρισμούς του, ὁ βασιλεὺς οὗτος. Συμφώνως πρὸς τὰς ἐν τῇ στήλῃ ταύτῃ πληροφορίας, ὁ Merneptah ἐπραγματοποίησε μεγάλης κλίμακος στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν ἐναντίον καὶ τῆς παρακτίου περιοχῆς τῆς νοτίου Παλαιστίνης, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας καθυπέταξεν, ὡς διατείνεται, δύο χαναανιτικὰ κρατίδια καὶ συνέτριψε τὸν Ἰσραήλ¹²². Θὰ πρέπει ὁμως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον κατέλθει μετὰ τῶν ὁμοφύλων των εἰς Αἴγυπτον, ἀλλ' εἶχον παραμείνει ἐν Παλαιστίνῃ. Καὶ τοῦτο διότι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπόγονοι τῶν Ἰσραηλιτῶν, οἵτινες εἶχον μεταναστεύσει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἑβραίου Ἰωσήφ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην¹²³ καὶ εἶχον ἐξέλθει ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Merneptah¹²⁴, εὐρίσκοντο, κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχὴν, καθ'

121. Βλ. καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 91-92.

122. I. Singer, «Merneptah's campaign to Canaan and the Egyptian Occupation of the southern coastal plain of Palestine in the Ramesside period», ἐν *BASOR* 88 (1988), σελ. 1-10, P. Heinisch, *Geschichte des Alten Testaments*, Bonn 1950, σελ. 76. Βλ. καὶ Π. Σιμωνά, Βιβλιοκρισία εἰς Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, ἐν «*Θεολογία*» 61 (1990), σελ. 529-530.

123. Δέον νὰ διευκρινίσωμεν ὅτι δὲν μετηνάστευσαν ὅλοι οἱ Ἰσραηλιταὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ μόνον ὅσοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταπηδήσουν εἰς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ ἡμινομαδικὴν ἢ γεωργικὴν ζωὴν. Οὗτοι, πάντως, ἀπετέλουν ἐν ὄχῳ ἀσήμαντον μέρος τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ (βλ. σχετικῶς καὶ ἐν Β. Βέλλα, *μν. ἔργ.*, σελ. 9).

124. Καὶ κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς Αἰγύπτου δὲν ἠκολούθησαν τὸν Μωϋσέα ἅπαντες οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἐγκατεστημένοι Ἰσραηλιταὶ. Πιθανῶς ἐν μέρος αὐτῶν, ἀσήμαντον ὁμως, παρέμεινεν ἐκεῖ (βλ. Β. Βέλλα, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σελ. 12). Σημειωτέον ὅτι καὶ μετὰ τὴν βαβυλωνίων αἰχμαλωσίαν πολλοὶ τῶν διὰ τοῦ Διατάγματος τοῦ Κύρου ἀπελευθερωθέντων Ἰουδαίων παρέμειναν εἰς τὴν Βαβυλώνα, ἐνθα ἦσαν καλῶς ἐγκατεστημένοι καὶ ἔζων σχεδὸν ἀνέτως, διότι ἐὰν ἐπέστρεφον εἰς τὴν κατεστραμμένην περιοχὴν τοῦ ἄλλοτε βασιλείου τοῦ Ἰούδα, ἐν Παλαιστίνῃ, θὰ ἐπωμίζοντο πολλὰς ὑποχρεώσεις διὰ τὴν

ὁδὸν πρὸς τὴν Γῆν τῆς Ἐπαγγελίας καὶ δὲν εἶχον ἀκόμη ἐγκατασταθῆ εἰς αὐτήν. Ὅπως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθῆ, ὅτι ἡ ἐπινίκειος αὕτη στήλη τοῦ προμνησθέντος Φαραῶ ἀναφέρεται εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐγίνοντο ἐπιθέσεις τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῆς Χαναάν. Εἶναι δὲ πιθανώτατον, ὅτι αἱ ἐπιθετικαὶ αὗται ἐνέργειαι καὶ διαθέσεις τῶν ἐσυνεχίζοντο καὶ κατὰ τὴν πλησιεστάτην ἐποχὴν τῶν Κριτῶν τοῦ Ἰσραὴλ (1200–1050 περίπου π.Χ.).

Βραδύτερον καὶ δὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἰσραηλίτου βασιλέως Δαυὶδ (1005–966 περίπου π.Χ.), ἡ Αἴγυπτος δὲν διετήρει ἐπαφὰς μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπὶ πλεόν δὲ ἀπώλεσε καὶ τὴν δυνάμιν τῆς καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Παλαιστίνης ἐπιρροήν τῆς καὶ ἤγγισεν εἰς τὰ ὅρια τῆς παρακμῆς, ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἡ δύναμις τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήρχετο σταθερῶς, κατόπιν καὶ τῶν ἡρωικῶν καὶ νικηφόρων πολέμων τοῦ Δαυὶδ ἐναντίον τῶν ὁμόρων κρατῶν¹²⁵. Εἶναι ὅμως ἄξιον προσοχῆς ὅτι, κατὰ τὰς παλαιοδιαθηκικὰς πληροφορίας, ἡ αὐτὴ τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου Ἰσραηλίτου βασιλέως εἶχεν ὀργανωθῆ ἐπὶ τῆ βασιλείᾳ ξένων καὶ μᾶλλον αἰγυπτιακῶν προτύπων¹²⁶. Πιθανώτατα δὲ καὶ ἡ παρ' Ἰσραὴλ γνωστὴ ἱεροτελεστία πρὸς καθιέρωσιν τῶν βασιλέων ἐν γένει, διὰ τῆς χρύσεως αὐτῶν, ἔχει προέλθει ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ὅπως ἔχουν εἰσαχθῆ καὶ ἄλλαι συνήθειαι ἐκ τῆς χώρας ταύτης εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην¹²⁷.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος (966–926), τὰ πράγματα ἐξειλίχθησαν καλῶς τόσον διὰ τὴν Αἴγυπτον ὅσον καὶ διὰ τὸν Ἰσραὴλ, δεδομένου ὅτι ἀνεπτύχθησαν παντὸς εἶδους ἐμπορικαί, γεωργικαὶ καὶ πολιτιστικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρῶν, χάρις εἰς τὰς ὁποίας ὁ Σολομὼν ἐβελτίωσε καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους του. Ἐνδεικτικῶς μόνον σημειοῦμεν, ὅτι διὰ τὸν ἄρτιον ἐξοπλισμὸν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἵππικοῦ ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διεξαγωγὴν ἐμπορίου μετ' ἄλλων χωρῶν, ἐπρομηθεύετο οὗτος ἵππους καὶ ἄρματα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον¹²⁸.

ἀνασυγκρότησιν τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος, καὶ θὰ εὐρίσκοντο ἀντιμέτωποι ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν, σχετικῶν πρὸς τὴν διαβίωσιν τῶν αὐτόθι.

125. Πρὸβλ. καὶ Β. Βέλλα, *μν. ἔργ.*, σελ. 17.

126. Βλ. Β' Βασ. (Σαμ.) 8, 16–18. 20, 23–25. Α' Παρ. 18, 15–17. 27, 25–31 καὶ Χ. Σαργιγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 133.

127. Βλ. R. de Vaux, *Les Institutions de l' Ancien Testament*, I, Paris 1958, σελ. 161. Πρὸβλ. καὶ Σ. Καλαντζάκη, *Οἱ περὶ τοῦ πνεύματος ἀντιλήψεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ ἔρευνα)*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 70 (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς ΕΕΘΣΑΠΘ, Τμήματος Ποιμαντικῆς, τόμ. 2).

128. Βλ. Γ' (Α') Βασ. 10,28 ἐξ. Β' Παρ. 1, 16–17,9,28. Βλ. καὶ Χ. Σαργιγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 142, Ε. Würthwein, *Die Bücher der Könige, I. Könige 1–16*,

Ὁ βασιλεὺς Σολομών συνεδέθη καὶ διὰ τῶν δεσμῶν τοῦ γάμου μετὰ τῆς αἰγυπτιακῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Φαραώ, ὁ ὁποῖος ἀνήκε, πιθανῶς, εἰς τὴν 21ην δυναστείαν¹²⁹. Ἔλαβε δὲ ὡς προΐκα παρὰ τοῦ Αἰγυπτίου δυνάστου τὴν περιοχὴν τῆς χαναναϊτικῆς πόλεως Γκέζερ¹³⁰. Ὁ Σολομών ἔμεινε, ὡς γνωστόν, παροικιῶδης διὰ τὰ σπάνια πνευματικὰ αὐτοῦ προσόντα καὶ ἰδίως διὰ τὴν σοφίαν του, ἣ ὁποία, συγκριθεῖσα πρὸς τὴν ὡσαύτως περίφημον αἰγυπτιακὴν σοφίαν, ἀπεδείχθη ὑπερέτερα ταύτης, ὡς ὑπερεῖχεν ἐπίσης ἔναντι τῆς σοφίας καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς. Οὕτω, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῆς Π. Διαθήκης, ὁ ἐν λόγῳ μονάρχης ἀνεδείχθη σοφώτερος ὄλων τῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν¹³¹.

Ὅταν ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἐφραὶμ καταγόμενος ἀξιωματοῦχος τῆς βασιλικῆς αὐλῆς Ἱεροβοὰμ ἐστασίασε κατὰ τοῦ Σολομώντος καὶ ἀπέτυχεν ἢ ἐξέγευρεν τὸν ἐκείνη, κατέφυγεν ἐσπευσμένως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ αὐτός, ὅπου εὗρεν αὐτόθι καλὴν φιλοξενίαν. Ἐτυχε δὲ γενικῶς ἀρίστης μεταχειρίσεως ἐκ μέρους τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς 22ας δυναστείας Φαραῶ Σουσακίμ (Shishak) τοῦ Α' (945-915 περίπου), ὅστις παρεχώρησε προθύμως ἐπίσης ἄσυλον εἰς αὐτόν. Ὁ στασιαστὴς Ἱεροβοὰμ παρέμεινε ἐν Αἰγύπτῳ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σολομώντος, δημιουργήσας κατὰ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα, καὶ διατηρήσας καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἀρίστas

Göttingen 1985², σελ. 128 (ATD) καὶ M. Noth, *Könige, 1. Teilband, I. Könige 1-16*, Neukirchen 1983², σελ. 234-235 (BKAT) κ.ά.

129. Βλ. σχετικῶς ἐν Γ' (Α') Βασ. 3,1. Πρβλ. καὶ 9,16-24. Β' Παρ. 8,11. Ἐν τῇ Βίβλῳ δὲν ἀναφέρεται περὶ ποίου Φαραῶ πρόκειται ἐνταῦθα. Διὰ τοῦτο διευπλώθησαν πολλὰ καὶ ποικίλα περὶ αὐτοῦ ἀπόψεις ἐκ μέρους τῶν ἐρευνητῶν. Θεωροῦμεν ὡς πιθανωτέραν τὴν ἄποψιν, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Φαραῶ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος συνέξευξεν ἄλλην τινὰ θυγατέρα του πρὸς τὸν Ἐδωμίτην *πρίγκιπα* Ἄδερ. Ὁ Πρίγκιψ οὗτος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν αὐλήν, μετὰ μίαν μάχην μεταξὺ Ἐδωμιτῶν καὶ Ἰσραηλιτῶν. Σχετικὴν ἐπιχειρηματολογίαν βλ. ἐν Π. Σιμωνά, «Κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐν Γ' Βασιλειῶν 11,19», Ἀθῆναι 1986, σελ. 8 (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»).

130. Τὸ σχετικὸν βιβλικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς: «Καὶ οὐκ ἀπώλεσεν Ἐφραὶμ τὸν Χαναναῖον τὸν κατοικοῦντα ἐν Γάζερ, καὶ κατῴκει ὁ Χαναναῖος ἐν τῷ Ἐφραὶμ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, ἕως ἀνέβη Φαραῶ βασιλεὺς Αἰγύπτου καὶ ἔλαβεν αὐτὴν καὶ ἐνέπηρσεν αὐτὴν ἐν πυρὶ, καὶ τοὺς Χαναναῖους καὶ τοὺς Φερεζαίους καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν Γάζερ ἐξεκέντησεν, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Φαραῶ ἐν φερονῇ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ» (βλ. ἐν Ἱησ. Ν. 16,10 [κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ο'] καὶ ἐν Γ' [Α'] Βασ. 9, 15-16 [κατὰ τὸ μασσωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον καὶ τινὰ χειρόγραφα τῶν Ο']). Πρβλ. καὶ Π. Σιμωνά, *Ἡ περιγραφή τῶν συνόρων Ἐφραὶμ καὶ Μανασσῆ*, σελ. 26).

131. Βλ. Γ' (Α') Βασ. 5, 9-14. Πρβλ. καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἐργ.*, σελ. 147.

σχέσεις μετά τῆς χώρας ἐκεῖνης¹³². Οὕτως ἀποδεικνύεται καὶ ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται κατέφευγον εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς προστασίαν των καὶ εἰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀντεμετώπιζον καὶ ἐσωτερικὰ των ἀκόμη προβλήματα. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ γεγονός ὅτι εὗρισκον οὗτοι αὐτόθι πολιτικὸν καταφύγιον καὶ ἐπροστατεύοντο ἔναντι τῶν ἐχθρῶν των, δὲν ἀπέκλειε τὸ ἐνδεχόμενον νὰ διατρέχουν ἄλλους κινδύνους ἐκ μέρους τῆς Αἰγύπτου. Τὸ ὅτι βραδύτερον ὁ Ἱεροβοάμ οὗτος, γενόμενος βασιλεὺς, ἠναγκάσθη νὰ μετακινήσῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου του ἐκ τῆς Συχέμ εἰς τὴν, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Γαλαάδ, πέραν τοῦ Ἰορδάνου κειμένην Φανουήλ, περὶ τὸ 925 π.Χ.¹³³, ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσωμεν πολὺ πιθανὸν – ἂν οὐχὶ ἀπολύτως βέβαιον –, ὅτι διέτρεξε σχετικὸς κινδύνους ἐκ μέρους τοῦ ὡς ἄνω Φαραῶ Σουσακίμ¹³⁴.

Ὀλίγον βραδύτερον (621 π.Χ.), ὁ Σουσακίμ ἐξεστράτευσεν ἔναντι τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα καὶ εἰσέβαλεν εἰς αὐτό, ἐσύλησε τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἐπέτυχε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Σολομῶντος, Ροβοάμ, φόρον ὑποτελείας, διὰ νὰ δεχθῇ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐκεῖθεν¹³⁵. Πιθανῶς δὲ καὶ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ Ἰουδαίου βασιλέως Ἄσά, ἐγένετο ἐκστρατεία τοῦ Φαραῶ Osorkon τοῦ Α' (924-895)¹³⁶, ὁ ὁποῖος ὅμως κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα, μετὰ μίαν νικηφόρον μάχην¹³⁷. Ἐπίσης γίνεται λόγος καὶ περὶ τινος ἀποστολῆς τοῦ Ἰσραηλίτου βασιλέως Ὡσηὲ πρὸς τὸν Φαραῶ Σηγώρ¹³⁸, περὶ τὸ 725, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς βοηθείας τοῦ τελευταίου

132. Βλ. σχετικῶς ἐν Γ' (Α') Βασ. 11,40. Σημειωτέον ὅτι ἐν 11,17 ἐξ. γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς παρομοίας περιπτώσεως τοῦ Ἐδωμίτου πρίγκιπος Ἄδεσ, περὶ τῆς ὁποίας βλ. καὶ ἐν Π. Σιμωτά, *Κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ Γ' Βασιλειῶν 11,19*, σελ. 7-9.

133. Βλ. Γ' (Α') Βασ. 12,25.

134. Βλ. Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 151.

135. Γ' (Α') Βασ. 14,25 ἐξ. Β' Παρ. 12,2. Περὶ αὐτοῦ δεόν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὄχι μόνον τὰς βιβλικὰς ταύτας μαρτυρίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι μᾶλλον ἐλλιπεῖς, ἀλλὰ κυρίως τὴν πληρεστέραν τούτων αἰγυπτιακὴν πληροφορίαν, ἥτις σώζεται εἰς ἐπιγραφὴν (ἐπινίκιον στήλην τοῦ Σουσακίμ), ἐγχαραχθεῖσαν εἰς τὸν ἐν Καρνάκ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου περίφημον ναὸν τοῦ Ἄμμωνος (βλ. καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, αὐτόθι).

136. Δὲν θεωρεῖται βέβαιον ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ Αἰγυπτίου βασιλέως. Πιθανῶς οὗτος εἶναι Αἰθίοψ (βλ. σχετικῶς ἐν J. Goettsberger, *Die Bücher der Chronik oder Paralipomenon übersetzt und erklärt*, Bonn 1939, σελ. 267 [HSAT, ἐκδ. F. Feldmann - H. Herkenne], M. Rehm, *Die Bücher der Chronik*, Würzburg 1949, σελ. 97 [EB], J. R. Dummelow [ἐκδ.], *A Commentary on the Holy Bible by various writers*, London reprinted 1958, σελ. 261 κ.ά.).

137. Βλ. Β' Παρ. 14,9.16,8.

138. Οὗτος εἰς τὸ μασωριτικὸν ἐβραϊκὸν κείμενον ὀνομάζεται Σά, ἴσως δὲ δὲν εἶναι κἄν Αἰγύπτιος. Πιθανὸν πρόκειται καὶ ἐνταῦθα πάλιν περὶ Αἰθίοπος.

κατὰ τοῦ Ἀσσυρίου Σαλμανασάρ¹³⁹, ἐκ μέρους τοῦ ὁποίου ἐκινδύνευεν ὁ Ἰσραήλ. Εἰς τὴν ἀπόφασιν καὶ ἐνέργειάν του ταύτην προέβη ὁ Ὡσηὲ διότι, πιθανώτατα, ἐπιέζετο ὑπὸ τῆς παρὰ τῷ λαῷ δρώσης ἰσχυρᾶς φιλοαιγυπτιακῆς μερίδος, ἀνταγωνιζομένης ζωηρῶς μίαν ἄλλην, ἐπίσης ἰσχυράν, τὴν φιλοασσυρο - βαβυλωνιακὴν¹⁴⁰. Παρόμοιόν τι ἐγένετο καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἐζεκίου, ὅστις παρεσύρθη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἐστασίασε κατὰ τοῦ Ἀσσυρίου Σαργῶν τοῦ Β' (722-705 περίου), πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ἀσσυριακοῦ ζυγοῦ. Καὶ τοῦτο παρὰ τὰς ἐπιμόνους προτροπὰς τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, ὅπως προτιμήσῃ τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς Ἀσσυρίους ἀντὶ τῆς συμμαχίας του μετὰ τῶν Αἰγυπτίων¹⁴¹. Οἱ Ἰσραηλίται, βεβαίως, ὁσάκις ἀντεμετώπιζον σοβαρὰ προβλήματα μὲ τοὺς Ἀσσυρίους, διατρέχοντες οἰονδήποτε κίνδυνον ἐκ μέρους των, ἐζήτουν τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ ἐπιλογὴ ὅμως αὕτη ἀπεδείχθη ἐσφαλμένη, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ Αἴγυπτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ ἐγγύησιν δι' αὐτούς. Ἐθεωρεῖτο, παραβολικῶς, «ράβδος καλαμίνης» καὶ μάλιστα «τεθλασμένη», ὃ δὲ Φαραὼ ἀδύναμος νὰ βοηθήσῃ «τοὺς πεποισθότας ἐπ' αὐτῷ». Οὕτως, ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι ἐστήριζον τὰς ἐλπίδας των «εἰς ἄρματα καὶ ἰπτεῖς», τὰ ὁποῖα διέθετεν ἐν ἀφθονίᾳ ἡ χώρα ἐκείνη, ἀπεγοητεύοντο¹⁴².

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰωσίου, βασιλέως τοῦ νοτίου Ἰσραηλιτικοῦ βασιλείου (640-609), ὁ Φαραὼ Νεχαὼ ὁ Β' (609-594) ἐπεδίωξεν ἀνεπιτυχῶς νὰ ἀνακτήσῃ τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους Συρίας καὶ Παλαιστίνης. Εἰς συναφθεῖσαν σκληρὰν μάχην, ἡ ὁποία κατ' οὐσίαν διεξήχθη μεταξὺ Συρίας καὶ Αἰγύπτου, ἐνεπλάκη ὡς μὴ ὄφειλε καὶ ὁ Ἰωσίας, ὅστις ἐξῆλθε θαρραλέως, διὰ νὰ ἀντιπαραταχθῆ εἰς τὸν Νεχαὼ, καί, μαχόμενος κατ' αὐτοῦ εἰς τὴν πεδιάδα Μαγεδδῶ (Megiddo), ἐτραυματίσθη βαρύτερα καὶ ἀπέθανε διακομιζόμενος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ (609)¹⁴³. Τοιοῦτοτρόπως τὸ βασίλειον τοῦ Ἰούδα ἐγένετο ὑποτελὲς εἰς τοὺς Αἰγυπτίους¹⁴⁴. Ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσίου, ὁ Φαραὼ Νεχαὼ, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Αἰγυπτίων νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῶν ὑποτασσομένων αὐτοῖς χωρῶν,

139. Βλ. Δ' (Β') Βασ. 17,4.

140. Β. Βέλλα, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σελ. 35. Βλ. καὶ Ὡσηὲ 7, 8-12. 8, 7-10.

141. Ἦσ. 20, 1-6. Βλ. καὶ Β. Βέλλα, *μν. ἐργ.*, σελ. 37.

142. Βλ. Δ' (Β') Βασ. 18, 21-24. Ἦσ. 36,6. Ἰεζ. 29, 6-7.

143. Δ' (Β') Βασ. 23,29 ἐξ. Β' Παρ. 35,20 ἐξ. Πρβλ. καὶ Α' Ἐσθρ. 1,23 ἐξ. Βλ. καὶ Β. Βέλλα, *μν. ἐργ.*, σελ. 40.

144. Βλ. καὶ Β. Βέλλα, *αὐτόθι*.

κατεβίβασεν ἀπὸ τὸν θρόνον τὸν Ἰουδαῖον βασιλέα Ἰωάχαζ, νεώτερον υἱὸν τοῦ Ἰωσίου, προφανῶς ὡς μὴ φιλικῶς πρὸς τὴν Αἴγυπτον διακείμενον, καὶ ἐξετόπισεν αὐτὸν ἀρχικῶς μὲν εἰς Δεβλαθὰ (Ribla) τῆς Συρίας, πλησίον τοῦ Ὁρόντου ποταμοῦ, ὕστερον δὲ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ὑπεχρέωσε τὸ βασιλεῖον τοῦ Ἰούδα νὰ καταβάλλῃ φόρον ὑποτελείας¹⁴⁵. Ὁ Νεχαῶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰούδα τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ φονευθέντος Ἰωσίου, Ἐλιακεῖμ, μετονομάσας αὐτὸν εἰς Ἰωακεῖμ¹⁴⁶. Τῷ 605 ὅμως οἱ Αἰγύπτιοι, ἠττηθέντες ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, εἰς συναφθεῖσαν σκληρὰν μάχην ἐν τῇ περιοχῇ τῆς πόλεως Καρκέμις, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου, ἐγκατέλειψαν τὰ ἐδάφη τῆς Παλαιστίνης, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐδαφῶν τῆς Συρίας, καὶ τοιουτοτρόπως οἱ Ἰσραηλίται ἐγένοντο φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Βαβυλωνίους¹⁴⁷.

Κατὰ τὸ ἔτος 588 ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα Σεδεκίας ἐπανεστάτησε κατὰ τῶν Βαβυλωνίων, στηριζόμενος εἰς ὑποσχέσεις τοῦ Φαραῶ Hofra. Οὗτος προσέτρεξεν εἰς βοήθειαν τοῦ Σεδεκίου, κατόπιν ἐπαφῆς του μετ' αὐτοῦ, παρὰ τὸ ὅτι ὁ προφήτης Ἰερεμίας ἀπέτρεψεν ἐπιμόνως τὸν Ἰουδαῖον βασιλέα νὰ στηριχθῇ εἰς τὴν δύναμιν τῆς Αἴγυπτου¹⁴⁸. Οἱ Βαβυλώνιοι εἰσβάλλουν εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν λεηλατοῦν, ἀλλὰ καταφθάνουν αἱ αἰγυπτιακαὶ δυνάμεις, διὰ νὰ συμπαραταχθοῦν μετὰ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶν εἰσβολέων. Ἀπὸ τὴν βοήθειαν αὐτὴν οὐδόλως ἐνθαρρύνεται ὁ Ἰερεμίας καὶ οὔτε κἀν τὴν ἐπιθυμεί, ἐνῶ ἀντιθέτως, συμβουλεύει ὑποταγῆν εἰς τοὺς Βαβυλωνίους¹⁴⁹. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐξουδετεροῦνται ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ἡ δὲ Ἱερουσαλὴμ καταλύεται τῷ 586 ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν τελευταίων Ναβουχοδονόσορος¹⁵⁰. Ἐν τοσοῦτῳ οἱ ἐμπερίστατοι Ἰουδαῖοι καταφεύγουν καὶ πάλιν εἰς τὴν, ἰσχυρὰν κατ' αὐτούς, Αἴγυπτον, ἀπάγοντες μετ' αὐτῶν καὶ τὸν ἐπ' ὀλίγον μόνον ἐπιζήσαντα τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς ταλαίπωρον προφήτην Ἰερεμίαν, διότι ἠσθάνοντο ἀσφαλέστεροι αὐτόθι¹⁵¹, παρ' ὅτι ἀπετρέποντο ὑπ' αὐτοῦ νὰ στηρίξουν ἐλπίδας εἰς τὴν χώραν ταύτην¹⁵². Τότε πιθανῶς ἐσχηματίσθησαν καὶ ἰουδαϊκαὶ τινες ἀποικίαι εἰς

145. Δ' (B') Βασ. 23,31 ἐξ. Β' Παρ. 36,2 ἐξ. Α' Ἐσθρ. 1,33 ἐξ.

146. Δ' (B') Βασ. 23,34. Β' Παρ. 36,4. Βλ. καὶ Βέλλα, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 40-41.

147. Ἱερ. 26 (46), 2 ἐξ. Β. Βέλλα, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 41.

148. Δ' (B') Βασ. 25,1 ἐξ. Β' Παρ. 36,13. Βλ. καὶ Β. Βέλλα, *μν. ἔργ.*, σελ. 43 καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 206.

149. Ἱερ. 34(27),8 ἐξ. 44(37),6 ἐξ.

150. Δ' (B') Βασ. 25,1 ἐξ. Βλ. καὶ Β. Βέλλα, *μν. ἔργ.*, σελ. 43-44.

151. Δ' (B') Βασ. 25,26. Ἱερ. 48(41), 17 ἐξ. Βλ. καὶ Β. Βέλλα, *μν. ἔργ.*, σελ. 44.

152. Ἱερ. 49(42), 1-22. Βλ. καὶ Χ. Σαρηγιάννη, *μν. ἔργ.*, σελ. 214.

διαφόρους περιοχὰς τῆς Αἰγύπτου, εἰς τὰς ὁποίας, σημειωτέον, εἶχεν ἀρχίσει νὰ δημιουργηταὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ Ζ' π.Χ. αἰῶνος μία ἄλλη, ἀνθούσα, ἰουδαϊκὴ διασπορά.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΣΤ' αἰῶνος καὶ πρὸ τῆς κατακτῆσεως τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Καμβύσου (525), ἰδρύθη ὀλόκληρος στρατιωτικὴ ἰουδαϊκὴ κοινότης, εἰς τινὰ παρὰ τὸ Ἄσσουαν (ἀρχαία Συήνη) νησίδα τοῦ Νείλου, τὴν Ἐλεφαντίνην (Jeb), ἣτις ἦτο μεγάλης στρατιωτικῆς σημασίας ὡς τοποθεσία. Ἐκεῖ ἐγκατεστάθησαν πολυάριθμοι Ἰουδαῖοι μισθοφόροι τῆς Αἰγύπτου, μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, ἀνεγείραντες καὶ ναὸν, ἀφιερωμένον εἰς τὸν Θεὸν Jahu. Τῷ 411 οἱ Αἰγύπτιοι κατέστρεψαν τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἔκτοτε ἀπωλέσθησαν τὰ ἔγγραφα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος κοινότητος. Μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς τὰ μέλη τῆς συνεχωνεύθησαν εἰς ἄλλας ἰουδαϊκὰς κοινότητας, ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον, προφανῶς, ἐν Αἰγύπτῳ. Περὶ τούτων ἀπάντων πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τοὺς οὕτω καλουμένους ἀραμαϊκοὺς παπύρους τῆς Ἐλεφαντίνης, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος, καὶ διὰ τῶν ὁποίων πλουτίζονται αἱ γνώσεις μας καὶ περὶ τοῦ μεταίχμαλωσιακοῦ ἰουδαϊσμοῦ¹⁵³.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν κατὰ τοὺς προαναφερθέντας χρόνους σημειωθεισῶν ἀποικίσεων τούτων εἰς Αἴγυπτον, ἐπραγματοποιήθη μετοικεσία εἰς αὐτὴν τὴν χώραν καὶ μεγαλυτέρου πλήθους Ἰουδαίων ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων του. Ἀμέσως δὲ σχεδὸν μετὰ τὸν ἐξελληνισμόν τῆς Αἰγύπτου, διὰ τῆς ἐν ἔτει 332 π.Χ. κατακτῆσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου τούτου Ἑλληνος στρατηλάτου, καὶ πρὶν ἢ καταστῆ ἡ ἐν λόγῳ χώρα ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, διαπιστοῦται καὶ τότε πάλιν ἡ ὑπαρξὶς πνευματικῶν σχέσεων μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Ἰσραηλιτῶν. Ἡ εὐρύτατα γνωστὴ, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν πυρῆνά της μόνον ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν πραγματικότητα, παλαιὰ ἰουδαϊκὴ παράδοσις, ἡ σχετικὴ πρὸς τὰ περιστάτικα προελεύσεως τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο'), καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Β', ὁ Φιλάделφος, ἐξήτησεν ἀρμοδίως ἀπὸ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαίους τὴν ἑβραϊκὴν νομοθεσίαν καὶ ἔγκυρα πρόσωπα διὰ τὴν μετάφρασιν αὐτῆς εἰς τὴν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ὀμιλουμένην τότε δημῶδη ἑλληνικὴν γλῶσσαν¹⁵⁴, ἐπιβεβαιώνει, ἀναμφιβόλως, τὰ ἀνωτέρω, περὶ τῶν περαιτέρω

153. Βλ. Α. Cowley, *Aramaic papyri of the fifth century b. C.*, Oxford 1923.

154. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῆς χαρακτήρος, τῆς σπουδαιότητος, τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς ἐπὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχαίων ὡσαύτως μεταφράσεων, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ ἐτέρων σχετικῶν πρὸς αὐτὴν θεμάτων, εὐρίσκει τις ἀφθονον καὶ λεπτομερὲς ὕλικόν εἰς τὰς Εἰσαγωγὰς εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην.

πνευματικῶν σχέσεων μεταξύ τῆς ἐξελληνισθείσης πλέον Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης. Αἱ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἰδρυθεῖσαι καί, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τῆς αὐτόθι πολυπληθοῦς ἰουδαϊκῆς διασπορᾶς, λειτουργοῦσαι ἀπὸ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος ἐβραϊκαὶ συναγωγαί, μαρτυροῦν καὶ περὶ τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν δύο ἱστορικῶν λαῶν τῆς ἀρχαίας Ἑγγύς Ἀνατολῆς¹⁵⁵.

Παρὰ πάντα ὁμως τὰ προαναφερθέντα, οἱ συγγραφεῖς προφῆται τῆς Π. Διαθήκης, ἐν τῷ συνόλῳ των, λαμβάνουν γενικῶς διάφορον, ἀκόμη δὲ καὶ ἀρνητικὴν θέσιν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μεταξύ τῶν δύο λαῶν σχέσεις. Ὁ Ἡσαΐας π.χ. εἰς ὄρασίν του στρέφεται μετ' αὐστηρότητος κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Καὶ θεωρεῖ τὴν μετ' αὐτῆς φιλίαν καὶ τὰς ἐπ' αὐτὴν στηριζομένας ἐλπίδας κυριολεκτικῶς ματαιάς¹⁵⁶. Ἄλλοτε μάλιστα ἀποτρέπει τὴν σύναψιν σχέσεων μετὰ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἐμφανίζει τὸν Θεὸν σαφῶς λέγοντα, ὅτι «ἡ σκέπη Φαραῶ ἔσται εἰς αἰσχύνην» καὶ ὅτι ἡ ἐπ' αὐτὸν ἐλπίς ἀποτελεῖ ὄνειδος διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας, ἀποβαίνουσα κάποτε αἰτία μομφῆς καὶ ἀποδοκιμασίας αὐτῶν¹⁵⁷. Ταῦτα δὲ λέγει διὰ τὴν συμβουλεύσιν αὐτοὺς νὰ ἐλπίζουσιν καὶ νὰ στηρίζωνται μόνον εἰς τὸν Γιαχβὲ καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους¹⁵⁸· νὰ μὴ θεωροῦν δὲ τὴν Αἰγυπτὸν δύναμιν ἰσχυρὰν καὶ στήριγμά των,

155. Ἐνταῦθα δύναται τις νὰ μνημονεύσῃ ἀπλῶς καὶ τῆς ἐν Κάτω Αἰγύπτῳ, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Καΐρου, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ Νεῖλου, ἀρχαιοτάτης πόλεως Βαβυλώνας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπῆρχε καὶ σημαντικὸς πληθυσμὸς τῆς ἰουδαϊκῆς διασπορᾶς. Ἡ πόλις αὕτη, ἀναφερομένη οὐχὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀλλ' ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν παρούσαν παλαιοδιαθηκολογικὴν ἔρευναν. Παρέχονται ὁμως περὶ αὐτῆς ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ὑπὸ τοῦ καινοδιαθηκολόγου συναδέλφου Σ. Σάκκου ἐν εἰδικῇ, μακρᾷ καὶ περισπούδαστῳ μελέτῃ του, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Βαβυλὼν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου (Α' Πέ. 5,13)», ἐν τῇ *ΕΕΘΣΑΠΘ*, Τμήματος Ποιμαντικῆς, τόμ. 3, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 101-211. Ἐν τῇ μελέτῃ του ταύτῃ ἐπαναφέρει οὗτος εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπικαιρότητα παλαιότεραν, ἀμφισβητηθεῖσαν ὁμως ὑπὸ πολλῶν ἄλλων, ἡμετέρων καὶ ξένων, θεωρίαν, καὶ ὑποστηρίζει δι' ἰδίων ἀξιοπροσέκτων ἐπιχειρημάτων, ὅτι ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος αἰγυπτιακῆ πόλις εἶναι μετὰ πάσης βεβαιότητος ἐκεῖνη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὁ Ἀπόστολος Πέτρος εἰς τὸν ἐπίλογον τῆς πρώτης Καθολικῆς Ἐπιστολῆς του — γράφων πρὸς τοὺς ἀναγνώστας αὐτῆς ἐν 5,13 «ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή» —, καὶ οὐδόπως ἡ ἐν Μεσοποταμίᾳ Βαβυλὼν, οὔτε δὲ καὶ ἡ Ρώμη. Περὶ τῆς αἰγυπτιακῆς αὐτῆς Βαβυλώνας ἤρχισε δημοσιευομένη προσφάτως ἐνδιαφέρουσα ἱστορικο-αρχαιολογικὴ μελέτη τῆς Λ. Χατζηφώτη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Βαβυλὼν τῆς Αἰγύπτου», ἐν *Πάντανος* Ἀλεξανδρείας 86 (1994), σελ. 30 ἐξ. Ὡς προεξαγγέλλει ἡ συγγραφεὺς, θὰ ἀναφερθῇ εἰς αὐτὴν μὲ ἀναλυτικώτερα στοιχεῖα καὶ νεωτέρας ἐπισημάνσεις.

156. *Ἡσ.* 19, 1-25.

157. *Ἡσ.* 30,3. Πρβλ. καὶ 31,3.

158. *Ἡσ.* 20, 4-5.

διότι αὕτη, παραβαλλομένη πρὸς καλαμίνην καὶ δὴ τεθλασμένην ράβδον, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, ἀδυνατεῖ νὰ βοηθήσῃ τοὺς στηριζομένους ἐπ' αὐτήν¹⁵⁹. Ἡ συμμαχία μετὰ τῆς Αἰγύπτου φανερῶνει, κατὰ τὸν αὐτὸν προφήτην, ὀλιγοπιστίαν καὶ ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν Γιαχβέ, θὰ προκαλέσῃ δὲ φοβερὰς συνεπειὰς εἰς βάρος τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ δὴ καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, ἣτις θὰ ἐπέλθῃ ὁμοῦ μετὰ τῆς καταστροφῆς τῶν Αἰγυπτίων συμμάχων των¹⁶⁰. Συμφώνως πρὸς ὅσα προφητεύει ὁ Ἡσαΐας, ὁ Γιαχβέ θὰ στραφῇ μετὰ βιαιότητος καὶ σκληρότητος κατὰ τῆς Αἰγύπτου, τὴν ὁποίαν θὰ συντρίψῃ καὶ θὰ συνταράξῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς¹⁶¹, οἱ ὅποιοι θὰ κυριευθοῦν ἀπὸ τρόμον, «ὡς γυναῖκες», ὅπως λέγει, καὶ θὰ φοβηθοῦν τοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐνδυναμουμένους Ἰουδαίους¹⁶². Τότε, λέγει ὁ προφήτης, θὰ ἀναγκασθοῦν νὰ καταφύγουν οἱ Αἰγύπτιοι διὰ βοήθειαν πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραήλ, τὸν Γιαχβέ, ζητοῦντες καὶ νὰ τὸν γνωρίσουν, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ νὰ προσφέρουν καὶ θυσίας ἀκόμη εἰς Αὐτόν. Ὁ δὲ Κύριος θὰ πατάξῃ μὲν αὐτούς, οἷον παιδαγωγικῶς, ἀλλὰ θὰ τοὺς θεραπεύσῃ καὶ τελικῶς θὰ τοὺς σώσῃ¹⁶³.

Ὡσαύτως καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας στρέφεται κατὰ τῶν σχέσεων μετὰ τῆς Αἰγύπτου¹⁶⁴, ἀποτρέπων τοὺς Ἰσραηλίτας νὰ βασιζῶνται καὶ νὰ ἐλπίζουν ἐπ' αὐτήν¹⁶⁵. Οὕτω τονίζει πρὸς αὐτούς, ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἐλπίς νὰ σωθοῦν ἢ ἔστω νὰ ἀποκομίσουν οἰαδήποτε πραγματικὰ ὀφέλη, μεταβαίνοντες καὶ καταφεύγοντες εἰς τὴν χώραν ἐκείνην¹⁶⁶, ἢ ὅποια ἀποκαλεῖται καὶ ὑπ' αὐτοῦ «οἶκος δουλείας»¹⁶⁷ καὶ «κάμιнос σιδηρᾶ»¹⁶⁸, προφανῶς λόγῳ τῶν πολλῶν κακουχιῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οὗτοι αὐτόθι¹⁶⁹. Προσφυῶς δὲ τονίζει, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται ἠλέγχθησαν, ἐπετιμήθησαν καὶ ἐτιμωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Γιαχβέ διὰ τὰς κατὰ καιροὺς συναπτομένας φιλικὰς σχέσεις καὶ συμμαχίας των μετὰ τῶν Αἰγυπτίων, ὅπως ἐπίσης καὶ μετὰ τῶν Ἀσσυ-

159. Ἠσ. 36,6 ἐξ. Πρβλ. καὶ Δ' (B') Βασ. 18, 21-24.

160. Ἠσ. 31,1 ἐξ.

161. Ἠσ. 19,1 ἐξ.

162. Ἠσ. 19, 16-17.

163. Ἠσ. 19, 21-22.

164. Ἰερ. 26(46), 1-12·13-25. 50(43), 8-13.51(44),30.

165. Ἰερ. 49(42),13 ἐξ. Πρβλ. καὶ 50(43),2 ἐξ.

166. Ἰερ. 50(43),10 ἐξ. 51(44),7 ἐξ.

167. Ἰερ. 41(34),13.

168. Ἰερ. 11,4.

169. Βλ. καὶ Δευτ. 4,20 καὶ Γ' (A') Βασ. 8,51.

ρίων¹⁷⁰. Ἐξ ἄλλου ὁ Ἰεζεκιὴλ στρέφεται πολλάκις κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ὀμιλεῖ δὲ καταφρονητικῶς διὰ τοὺς Αἰγυπτίους, ἐλέγχων καὶ τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τὰς μετ' αὐτῶν σχέσεις των¹⁷¹, καὶ ἐπιτάσσει αὐτοῖς, ὅπως «ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν Αἰγύπτου μὴ μαίνωνται»¹⁷². Ἐπὶ πλέον παρουσιάζει διὰ πολλῶν προφητειῶν καὶ τὸν Γιαχβὲ ὡς δυσμενῶς διακεῖμενον ἔναντι τῶν Αἰγυπτίων¹⁷³. Ὅμοίως καὶ ὁ προφήτης Δανιὴλ στρέφεται εὐθέως κατὰ τῆς Αἰγύπτου, περὶ τῆς ὁποίας ρητῶς λέγει, ὅτι «οὐκ ἔσται εἰς σωτηρίαν»¹⁷⁴, ἀδυνατοῦσα νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν τῆς.

Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι, παρὰ τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονὸς ὅτι οἱ Ἰσραηλίται ὠφελήθησαν γενικῶς εἰς τὴν Αἰγύπτου, πρὸς τὴν ὁποίαν κατέφυγον ἐν καιροῖς χαλεποῖς δι' αὐτούς, ἐπαιτοῦντες καὶ ζητοῦντες ἄρτον διὰ νὰ ἐπιζήσουν, δὲν παρασιωποῦν ἐν τούτοις καὶ δὲν λησιμονοῦν, ὅτι ἡ Αἰγύπτους ὑπῆρξεν ὁ ὄχληρός ἐκεῖνος τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔζησαν οὗτοι ἐν μέσῳ θλίψεων καὶ ὀδυνῶν καὶ ποικίλων ταλαιπωριῶν, κακουχοῦμενοι καὶ δοκιμαζόμενοι σκληρῶς καὶ στενάζοντες βαρῶς¹⁷⁵. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐξ Αἰγύπτου ἐξοδος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐχαροποίησεν, ὡς γνωστόν, καὶ συνεκίνησεν αὐτούς, φανερῶναι περιτράνω, ὅτι οὗτοι ἐπεθύμουν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἐκ τῆς χώρας ἐκεῖνης, εἰς τὴν ὁποίαν, εἰς τινα τοῦλάχιστον ἐποχὴν, ἀντεμετώπιζον σοβαρὰ προβλήματα ἐπιβιώσεώς των. Τὸ αὐτὸ ἐπίσης μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐμφανεστάτη ὑπὲρ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπέμβασις τοῦ Γιαχβὲ, «τοῦ ποιήσαντος μεγάλα¹⁷⁶ ἐν Αἰγύπτῳ»¹⁷⁷ καὶ «θαυμαστὰ ἐν γῆ Χάμ»¹⁷⁸ καὶ «φοβερὰ ἐπὶ θαλάσσης ἐρυθρᾶς»¹⁷⁹ καὶ «σημεῖα καὶ τέρατα»¹⁸⁰ ὑπὲρ αὐτῶν καὶ κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, ὅτε ἐγένετο ἡ ἐξ Αἰγύπτου ἐξοδος αὐτῶν, τῆς ὁποίας ἡ εὐγνώμων ἀνάμνησις ἀπετέλει χρέος διὰ τὸν Ἰσραήλ¹⁸¹. Ὡς πιστεύεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ γενικῶς, ἡ ἀρχαία ἐχθρότης μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Ἰσραηλιτῶν, ἡ ὁποία ἦτο

170. *Ἰερ.* 2,18-36.

171. *Ἰεζ.* 16, 23-26.

172. *Ἰεζ.* 20,7.

173. Βλ. γενικῶς ἐν *Ἰεζ.* 29, 1-32,32.

174. *Δαν.* (Θ) 11,42.

175. Βλ. *Ἐξ.* 2,23. 3,7-9. *Ἀριθμ.* 20,15. *Δευτ.* 26,6. *Νεεμ.* 9,9 κ.λπ.

176. «Μεγαλεῖα», κατὰ τὸν κώδικα Α.

177. Βλ. *Ψαλμ.* 105(106),21.

178. Βλ. *Ψαλμ.* 105(106),22α.

179. Βλ. *Ψαλμ.* 105(106),22β.

180. Βλ. *Ψαλμ.* 134(135),9.

181. Βλ. *Μιχ.* 7,15. Πρβλ. καὶ *Ψαλμ.* 77(78),12.

πάντοτε ἐμφανής, προήλθεν ἐξ ὑπαιτιότητος τῶν πρώτων. Ἐνεκα δὲ τούτου ἐπενέβη ὁ Γιαχβὲ ὑπὲρ τοῦ ἀδικουμένου λαοῦ Του, σώζων αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων¹⁸². Ὅπως δὲ ἴσως οὐδὲν ἄλλως ἠμποδίσαν τὴν σύναψιν καὶ ἀγαθῶν μεταξὺ τῶν δύο λαῶν σχέσεων. Καὶ τοῦτο διότι, μεταξὺ ἄλλων, οἱ Ἰσραηλίται δὲν ἐλησμόνησαν ὅτι ἡ χώρα ἐκείνη προσέφερε πολλάκις καταφύγιον εἰς αὐτοὺς εἰς περιπτώσεις λιμοῦ ἢ καὶ εἰς παντοίας ἄλλας περιστάσεις, ἀφοῦ εἰς αὐτὴν εὕρισκον καταφύγιον καὶ οἱ πολιτικοὶ φυγάδες καὶ οἱ ἐν γένει ἐμπερίστατοι Ἰσραηλίται, κάποτε δὲ καὶ παρὰ τὰς περὶ τοῦ ἀντιθέτου θείας ἐντολᾶς¹⁸³.

4. ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἐκ τῶν ὧσων ἐξετέθησαν ἀνωτέρω, καταφαίνεται ὅτι εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔζησαν κατὰ καιροὺς πολυάριθμοι Ἰσραηλίται, ὑπὸ διαφόρους ιδιότητας καὶ δὴ ὡς ἔμποροι, ὡς φυγάδες, ὡς ἀποικοὶ κ.λπ., ἐκτός, βεβαίως, ἐκείνων, οἴτινες, κατελθόντες ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ δοξασθέντος αὐτόθι ὁμοεθνοῦς τῶν Ἰωσήφ, κατέστησαν βραδύτερον ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Οὕτω δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ἐν λόγῳ χώρα ὑπῆρξεν ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον κατέφευγον κατὰ καιροῦς, καὶ κυρίως ἐν ἀνάγκαις, οἱ Ἰσραηλίται, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν αὐτόθι προστασίαν καὶ τὴν ἐπιβίωσίν των, καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἀνεπτύχθη τὸ ἐμπερίστατον κάποτε ἔθνος των. Ἐνεκα δὲ καὶ τῆς γεινιάσεως Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης ἐδημιουργήθησαν μεταξὺ τῶν λαῶν τῶν δύο τούτων χωρῶν ποικίλαι σχέσεις καὶ δὴ πολιτιστικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἐν γένει. Αἱ σχέσεις δὲ αὗται ἐπεξετάθησαν ἐν τινὶ μέτρῳ καὶ εἰς τὸν φιλολογικὸν τομέα, ἐνῷ ἐνομίσθη ὅτι τοιοῦτόν τι παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν θρησκευτικόν. Οὕτως ἀνεζητήθησαν αἰγυπτιακαὶ ἐπιδράσεις εἰς τὰ ἰσραηλιτικὰ πνευματικὰ προϊόντα.

Καὶ θὰ ἐθεώρει τις μὲν φυσικὸν νὰ ὑπέστησαν οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ζήσαντες Ἰσραηλίται, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς καταδυναστεύσεως αὐτῶν αὐτόθι, μικρὰς τινὰς καὶ κυρίως πολιτιστικὰς ἐπιδράσεις, λόγῳ τῆς σχετικῆς ὑπεροχῆς τότε τῶν Αἰγυπτίων ἐναντι τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ὅστις, πολιτιστικῶς τοῦλάχιστον, ἦτο εἰσέτι ἀδιαμόρφωτος· δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραβλέπη τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται ἦσαν ἀπομεμονωμένοι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Γεσέμ, ἐξακολουθοῦντες νὰ ζοῦν ὡς νομάδες ποιμνιοτρόφοι, μακρὰν τῆς πολιτισμένης αἰγυπτιακῆς κοινωνίας

182. Ἠσ. 10,24-26.

183. Βλ. Ἰερ. 24,8.50(43), 4·7 κ.ά.

καί, ὡς ἐκ τούτου, ἦτο ἀδύνατον νὰ προσλάβουν ἐξ αὐτῆς πολιτιστικά καὶ ἄλλα καὶ πρὸ πάντων θρησκευτικὰ στοιχεῖα, ἐφ' ὅσον μάλιστα δὲν διέθετον τότε ἀκόμη σχετικὰς προσλαμβανούσας ἰκανότητας. Τοῦτο ἐνέχει ἰδιαίτους σημασίαν, διότι ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Ἰσραηλιταί, διαβιούντες ὑπὸ συνθήκας ἀπομονώσεως, ἦτο ἐπόμενον νὰ διατηρήσουν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὰς παραδόσεις τῆς φυλῆς των, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά των. Ἐπίσης δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ αὐστηροτάτη ἰουδαϊκὴ θρησκεία εἶναι ἀπίθανον νὰ ἔχη ὑποστῆ ἐπιδράσεις ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς, διότι διαφέρει αὐτῆς βασικῶς, καὶ εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ἢ ἀνεπανάληπτος ἰσραηλιτικὴ προφητεία νὰ ἔχη στηριχθῆ ἐπὶ αἰγυπτιακῶν προτύπων.

Ὅπως δὲ ὅποτε ὅμως εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεύρωμεν εἰς τὴν σοφιολογικὴν γραμματείαν τοῦ Ἰσραὴλ στοιχεῖα τινὰ τῆς περιφήμου αἰγυπτιακῆς γνωμικῆς ποιήσεως. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα καὶ ἡ πιθανότης, αἱ ἐμφανιζόμεναι ὁμοιότητες πρὸς αὐτὴν τῆς σοφιολογικῆς γραμματείας ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Παροιμιῶν τῆς Π. Διαθήκης καὶ δὴ ἐν 22, 17-23, 12, ὅπου περιέχονται λόγοι ἀγνώστων σοφῶν ἀνδρῶν, νὰ μαρτυροῦν καὶ οὐσιαστικὰς ἐπιδράσεις ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς σοφίας καὶ μάλιστα ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Αἰγυπτίου σοφοῦ Amen-em-ore, ὡς ἔχει ἤδη ὑποστηριχθῆ ἢ καὶ ἀπλῶς ἐπισημανθῆ ὑπὸ διαφόρων παλαιοδιαθηκολόγων¹⁸⁴, χωρὶς διὰ τούτου νὰ παραβλέπεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σοφία τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου Ἰσραηλίτου βασιλέως Σολομῶντος ὑπερέβη, κατὰ τὴν Π. Διαθήκην, «τὴν φρόνησιν πάντων ἀρχαίων ἀνθρώπων», ὡς ἐπίσης καὶ ἐκείνην «τῶν φρονίμων Αἰγύπτου»¹⁸⁵, ἀφοῦ ἡ ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ Βίβλῳ ἰσραηλιτικὴ παράδοσις ἀποδίδει εἰς αὐτὸν τὴν σύνθεσιν τριῶν χιλιάδων παροιμιῶν («παραβολῶν») καὶ πέντε χιλιάδων (χιλίων πέντε, κατὰ τὸ μασωριτικὸν ἐβραϊκὸν κείμενον) ᾠδῶν¹⁸⁶. Τοιοῦτοτρόπως εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπισθῆ εὐχερέστερον καὶ τὸ δημιουργούμενον θέμα τῆς προελεύσεως τῶν ὡς ἄνω σημαντικῶν ἰουδαϊκῶν κειμένων, ἐάν, βεβαίως, δὲν θεωρηθῆ πιθανὸν ὅτι ἔχει συμβῆ ἐν προκειμένῳ εἰδὸς τι ἀνταλλαγῆς μεταξὺ τῶν πνευματικῶν προϊόντων Αἰγύπτου καὶ Ἰσραὴλ.

184. Βλ. σχετικῶς ἐν H. Wiesmann, *Das Buch der Sprüche übersetzt und erklärt*, ἐν F. Feldmann - H. Herkenne, *HSAT*, Bonn 1923, σελ. 6 ἐξ. Πρβλ. καὶ Π. Μπρατσιώτου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, ἐν Ἀθήναις 1975 (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως, τοῦ 1937), σελ. 317 καὶ Α. Χαστούπη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, ἐν Ἀθήναις 1981, σελ. 386.

185. Γ' (Α') Βασ. 5,10 (4,30). Βλ. καὶ Π. Μπρατσιώτου, *μν. ἐργ.*, σελ. 311.

186. Γ' (Α') Βασ. 5,12 (4,32).

Αἱ ἐπαφαὶ καὶ σχέσεις τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἦσαν ἀναπόφευκτοι. Ἐπὶ πλέον δὲ ἦσαν καὶ ἀναγκαῖαι διὰ τὸν Ἰσραήλ, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε μικρός, ἀσήμαντος εἰς ὄγκον καὶ ἐμπερίστατος λαός, γειτνιαζὼν στενῶς μετὰ τῆς Αἰγύπτου, χωρὶς αὐτάρκειαν καὶ μὲ ἐλαχίστας δυνατότητας ἀνέτου ἐπιβιώσεώς του. Ἐγκατεστημένος εἰς μίαν γεωγραφικὴν θέσιν, ἣτις παρείχε τὴν δυνατότητα εἰς ἄλλους λαούς, καὶ δὴ εἰς τὰς δύο μεγάλας στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς εὐρυτέρας περιοχῆς, ἦτοι τὴν ἄσσυρο-βαβυλωνιακὴν καὶ τὴν αἰγυπτιακὴν, νὰ διακινουῦνται μέσῳ τοῦ ἐδάφους τῆς Παλαιστίνης καὶ νὰ ἀνταγωνίζωνται ἐπ' αὐτοῦ, ἐνίοτε μάλιστα ἐντόνως, ὄχι μόνον δι' ἐμπορικοὺς ἀλλὰ καὶ διὰ στρατιωτικοὺς καὶ πολεμικοὺς σκοποὺς, ἦτο ἐπόμενον νὰ περιέρχεται, ὁ Ἰσραήλ, κατὰ καιροὺς εἰς θέσιν λίαν δυσχερῆ. Ἡ τοιαύτη δὲ θέσις του καθίστατο ἀκόμη δυσχερεστέρα καὶ ἐκ τῶν διαμορφουμένων ἐν τῇ χώρᾳ δύο ἀντιθέτων ἰσχυρῶν πολιτικῶν ρευμάτων, ἦτοι τοῦ φιλοασσυρο-βαβυλωνιακοῦ καὶ τοῦ φιλοαιγυπτιακοῦ, τὰ ὁποῖα ἦτο ἠναγκασμένος ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ παρακολουθῇ. Ἡ δημιουργηθεῖσα αὕτη κατάστασις ἦτο ἐξαιρετικῶς δυσάρεστος διὰ τὸν Ἰσραήλ καὶ εἶχε ποικίλας καὶ μάλιστα καὶ ἀρνητικὰς ἐπιπτώσεις εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον του. Αὗται ὅμως ἀντεσταθμίζοντο μὲ τὰ προκύπτοντα ἐκ τῶν σχέσεων αὐτῶν ἀναμφισβήτητα ὀφέλη.

Ὡς διεπιστώσαμεν ἀνωτέρω, ὑπῆρξαν παρ' Ἰσραήλ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἵτινες ἔστρεφον καὶ ἐξώθουν συνήθως τὸν λαὸν κατὰ τῶν Ἀσσυρο-βαβυλωνίων, παρακινούμενοι πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων, ἔναντι τῶν ὁποίων διέκειντο φιλικῶς. Οἱ προφήται ὅμως τῆς Π. Διαθήκης συνίστων σύνεσιν καὶ ἀποφυγὴν τῶν μετὰ τῶν Ἀσσυρο-βαβυλωνίων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν συγκρούσεων, προφανῶς διότι δὲν ἐνέπνεεν εἰς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην ἢ Αἴγυπτος, τὴν ὁποῖαν ἐθεώρουν οὗτοι εἰς τὴν πραγματικότητά ὡς ἀνίσχυρον χώραν καὶ μὴ δυναμένην νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην νὰ στηριχθῶν ἐπ' αὐτῆς Ἰσραηλίτας, παρὰ τὰς περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἐντυπώσεις τὰς ὁποίας προεκάλει.

Ἐλέχθη ἐξ ἄλλου, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται, ὅταν ἐπραγματοποίησαν τὴν δραματικὴν ἐξοδὸν τῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἔρημον, ἐνοστάλησαν τὴν χώραν αὐτὴν τῆς καταδυναστεύσεώς των καί, εἰς δυσκόλους στιγμὰς τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ βίου των, ἐξέφραζον τὸν διακαῆ πόθον των, νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Λαμβάνων δέ τις ὑπ' ὄψιν του, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται κατέφευγον εἰς τὴν ἐν λόγῳ χώραν, πρὸς ἐπιβιώσιν των, ὄχι μόνον κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν των εἰς τοὺς Βαβυλωνίους καὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους, δύναται εὐχερῶς νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἦτο χώρος

ζωτικῆς σημασίας διὰ τὸ ἑβραϊκὸν ἔθνος. Οὕτω καθίσταται δυνατὸν νὰ συναχθῆ καὶ τὸ γενικώτερον συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τοὺς παλαιοδιαθηκικοὺς χρόνους αἱ μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρῶν σχέσεις εἶναι λίαν ἐμφανεῖς, μὲ παντοιοτρόπως ὑπερέχουσαν καὶ προβαλλομένην ἐν προκειμένῳ τὴν Αἴγυπτον, τὸν δὲ Ἰσραὴλ ἐξαρθώμενον ἐν πολλοῖς ἐξ αὐτῆς. Καὶ ἐπὶ ἐν μέγα χρονικὸν διάστημα ἡ ἐπιρροὴ τῆς πρώτης χώρας ἐπὶ τῆς δευτέρας ὑπῆρξε καὶ σημαντικὴ, ὡς ἀποδεικνύεται, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἰσραὴλ εἶχε δεχθῆ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἰσχυροῦ τότε αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ, καὶ χάρις εἰς τὴν βοήθειαν τῆς μεγάλης αἰγυπτιακῆς δυνάμεως, ἦτο εἰς θέσιν νὰ εὐημερήσῃ καὶ νὰ ὀρθοποδήσῃ κυρίως οἰκονομικῶς.

Γενικῶς οἱ Ἰσραηλίται δὲν φαίνεται ὅτι ἀντεμετώπισθησαν ἀπολύτως ἐχθρικῶς ἐν Αἴγυπτῳ. Τὰ ὅσα δὲ δυσάρεστα ἀναφέρει ἡ Π. Διαθήκη διὰ τὴν κακὴν ἔναντι τῶν Ἰσραηλιτῶν στάσιν τῶν Αἰγυπτίων, δύνανται νὰ αἰτιολογηθοῦν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἐκ τῶν ἀντιλήψεων, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ τελευταῖοι διὰ τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ποιμενικοὺς λαοὺς, ὡς ἦσαν οἱ Ἰσραηλίται, οἱ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Γεσὲμ ἐγκατασταθέντες. Ἐξ ἄλλου ὑπῆρξαν καὶ γεγονότα, τὰ ὁποῖα φανερόνουν οὐ μόνον ἀπλῶς εὐμενῆ ἀλλὰ καὶ σχεδὸν προνομιακὴν μεταχείρισιν τῶν Ἑβραίων ἐκ μέρους τῶν Αἰγυπτίων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα δύνανται νὰ ἐξηγηθοῦν, ἐνδεχομένως, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι συνέβησαν ὅταν ἐκυριάρχουν ἐν Αἴγυπτῳ οἱ Ὑξῶς, οἱ ὁποῖοι, ὡς Σημίται ἴσως, ἀντεμετώπισαν συμπαθῶς τοὺς Ἑβραίους. Πράγματι ἡ τοιαύτη ἀντιμετώπισις διαπιστοῦται ὀλίγον μετὰ τοὺς πρώτους περίπου χρόνους τῆς ἐν Αἴγυπτῳ ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑβραίων, ὅτε ἐκυριάρχουν αὐτόθι οἱ Ὑξῶς, ἐνῶ κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους ἡ διαμονὴ των ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ κατέστη δυσάρεστος καὶ δὴ καταφανῶς δυσμενῆς δι' αὐτοὺς.

Δυνάμεθα ἀκόμη νὰ προσθέσωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, ὅτι λόγῳ ποικιλίας πηγῶν καὶ δυσεξακριβώτου προελεύσεως ὠρισμένων βιβλικῶν κειμένων καὶ κυρίως λόγῳ μεταγενεστέρων ἐπεξεργασιῶν πολλῶν ἐξ αὐτῶν, ὑφίσταται καὶ ἀνάλογος ποικιλία πληροφοριῶν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς στάσεως τῶν Αἰγυπτίων ἔναντι τῶν Ἰσραηλιτῶν¹⁸⁷. Ἐκ τῶν τοιουτοτρόπως δὲ διερευνηθέντων κειμένων ἐνισχύονται καὶ αἱ διατυπωθεῖσαι προηγουμένως ἀπόψεις, περὶ τοῦ ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐν Αἴγυπτῳ διαμονῆς των, οἱ Ἰσραηλίται ἔζων καλῶς αὐτόθι. Βραδύτερον ὁμως, ἀπολέσαντες τὴν ὑπὲρ

187. Βλ. καὶ *ἀνωτέρω*, κεφάλαιον 1.

αὐτῶν εὐνοίαν, ὑφίσταντο πολλὰ δεινὰ ἐκ μέρους τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἔνεκα τούτου ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Αἴγυπτον. Πρέπει ὅμως νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται εἰς στιγμὰς δοκιμασιῶν τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀπογνώσεως, ὄχι μόνον ἐνοσιτάλουν τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπεθύμουν διακαῶς νὰ ἐπιστρέψουν εἰς αὐτήν¹⁸⁸, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἐθεώρουν τοὺς Αἰγυπτίους ὀλιγώτερον ἐχθρικοὺς καὶ ἐπικινδύνους ἀπὸ τοὺς Ἀμορραίους¹⁸⁹.

Οὕτως ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Αἴγυπτος εἶχεν ἀφήσει καὶ καλὰς ἀναμνήσεις εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας, οἱ ὅποιοι κατέφευγον εἰς αὐτὴν ἐν καιρῷ ἀναγκῶν τῶν. Προσέφερε δὲ καὶ καταφύγιον εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐμπεριστάτους, οἱ ὅποιοι, φιλοξενούμενοι αὐτόθι, ἀντεμετώπιζον ἀποτελεσματικώτερον λιμοὺς ἢ ἄλλους κινδύνους, ὡς π.χ. πολέμους, αἰχμαλωσίας, θανάτους κ.λπ. Καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἔζησαν οὗτοι ἐν μέσῳ θλίψεων ἐν τῇ ξένη χώρᾳ, ἐν τούτοις ὠφελήθησαν ἐν μέρει ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ παραμονῆς τῶν. Ὅπως δὲ ὅμως ἢ κατὰ καιροὺς ἀναπόφευκτος ἀνάμειξις τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τοῦ Ἰσραὴλ δὲν ἐγένετο εὐχαρίστως δεκτὴ, οὐδὲ κἂν ἀνεκτὴ. Οἱ προφῆται μάλιστα ἀπέτρεπον ἐντόνως τοὺς Ἰσραηλίτας βασιλεῖς νὰ δέχωνται αὐτὴν τὴν ἀνάμειξιν καὶ νὰ στηρίζουν τὰς ἐλπίδας τῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀναμένοντες βοήθειαν ἐκ μέρους τῆς χώρας ταύτης, τῆς ὁποίας ἐπιδιώξις ἦτο ἡ παρακίνησις τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς ἀντιασσυρο-βαβυλωνιακὰς κινήσεις. Καὶ προέτρεπον τὸν λαὸν νὰ μὴ διάγῃ εὐπίστως ἐναντι τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλ' ἐπὶ πλέον νὰ ἀποβάλλῃ καὶ τὰς συνηθείας ἀκόμη, τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ἐν Αἰγύπτῳ. Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν, οἱ προφῆται ἐλέγχουν καὶ μέμφονται τοὺς συμπατριώτας τῶν καὶ διὰ τὴν ἐξ ἀπογνώσεως ἀγωνιώδη ἐναπόθεσιν τῶν ἐλπίδων τῶν εἰς τὴν χώραν ταύτην. Καὶ ἴσως διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καταφέρονται μετὰ δριμύτητος ἐναντίον αὐτῆς. Παρὰ ταῦτα ὅμως, οἱ Ἰσραηλίται ὑπηρετήσαν πολλαπλῶς τοὺς Αἰγυπτίους, ἀκόμη καὶ ὡς μισθοφόροι τῶν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ὡς εἰς τὴν νῆσον Ἐλεφαντίνην.

Ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπίδρασις, πάντως, ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὑπῆρξε γενικῶς ἀσήμαντος, καίτοι, ἐκ τῆς στενῆς γειτνιασεως τῶν δύο χωρῶν, θὰ ἀνέμενέ τις τὸ ἀντίθετον. Οἱ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἐγκατασταθέντες Ἰσραηλίται ὑπέστησαν μίαν ἐξωτερικὴν μόνον καὶ ἐπουσιώδη ἐπίδρασιν. Καὶ εἶναι μὲν γνωστὸν ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἔχει γενικώτερον ἐπίδρασις πολιτικῶς καὶ πολιτιστικῶς ἐπὶ τῆς Παλαιστίνης, καὶ δὴ ἐπὶ μακρότατον χρονικὸν

188. Βλ. Ἐξ. 14,12. Ἀριθμ. 11,5. 14, 2-4.

189. Δευτ. 1,27.

διάστημα καὶ ἤδη ἀπὸ τῆς προϊσραηλιτικῆς ἐποχῆς, ἐλλείπει ὁμως πλήρους σαφηνείας τῶν σχετικῶν πηγῶν, δὲν καθίσταται εὐχερῆς ἡ συναγωγή λεπτομερῶν καὶ ἐπακριβῶν συμπερασμάτων ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐπιδράσεων. Ὅπωςδήποτε ὁμως εἶναι βέβαιον, ὅτι αἱ συναφθεῖσαι σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἐπέφερον ποικίλα ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ εἷς τινὰς περιπτώσεις προεκάλεσαν εἰς αὐτοὺς δυσαρέστους μᾶλλον καταστάσεις. Λόγῳ δὲ καὶ τοῦ εἷς τινὰς περιπτώσεις ἐκδηλουμένου παρ' Ἰσραὴλ ἰσχυροῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῆς φιλοαιγυπτιακῆς μερίδος καὶ τῆς φιλοασσυρο-βαβυλωνιακῆς, ἡ Παλαιστίνη παρουσίαζε πολιτικὴν ἀστάθειαν, τὴν ὅποιαν ἠκολούθουν καὶ συμφοραὶ εἰς βάρος τῆς. Θὰ ἠδύνατό τις δὲ νὰ εἶπῃ ὅτι ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια τῶν Ἰσραηλιτῶν νὰ ἐπιβιώσουν εἰς τὴν νευραλγικὴν περιοχὴν των, αἰτιολογεῖ τὴν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπαμφοτερίζουσαν ταύτην στάσιν¹⁹⁰. Δὲν ἦσαν, λοιπόν, κατακριτέοι διὰ τὸ ὅτι παρέβαιον συνήθως, ἄλλοτε μὲν τασσόμενοι παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Αἰγυπτίων, ἄλλοτε δὲ στρεφόμενοι κατ' αὐτῶν καὶ κλίνοντες πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἀσσυρο-βαβυλωνίων¹⁹¹, μὲ οὐχὶ εὐχαρίστους συνεπειὰς πολλάκις δι' αὐτοὺς. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ Αἴγυπτος ὑφίστατο ζημίας ἀπὸ τὰς κατὰ καιροὺς περιστασιακὰς συμμαχίας τῆς μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ, διότι ἔνεκα τούτων ἐδέχετο ἐνίοτε τὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἀσσυρο-βαβυλωνίων. Ἐπὶ πλέον δὲ συνήντησε καὶ τὴν ἔντονον ἀντίδρασιν τῶν Ἰσραηλιτῶν προφητῶν, οἵτινες προέτρπεον, ἐπιμόνως μάλιστα, τοὺς ὁμοφύλους των νὰ προτιμήσουν τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς Ἀσσυρο-βαβυλωνίους, παρὰ νὰ στηριχθοῦν ἐπὶ συντετριμμένης καλαμίνης ράβδου, πρὸς τὴν ὅποιαν παρωμοιάζετο ὑπὸ τοῦ Ἡσαΐου καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ, περιπαικτικῶς μᾶλλον, ὁ Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου.

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

A:	Ἀλεξανδρινὸς κώδιξ
A' Βασ.:	Α' Βασιλειῶν
A' Ἑσδρ.:	Α' Ἑσδρας
A' Μακκ.:	Α' Μακκαβαίων
A' Παρ.:	Α' Παραλειπομένων

190. Βλ. Ὡσηὲ 12,2. Πρβλ. καὶ Β. Βέλλα, Ὡσηέ. Εἰσαγωγή - Μετάφρασις ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ - Κείμενον τῶν Ο' - Σχόλια, Ἀθῆναι 1947, σελ. 117 (ΕΠΔ).

191. Βλ. Ὡσηὲ 7, 11, 9,3, 12, 1-2.

<i>Ἀριθμ.:</i>	Ἀριθμοὶ
<i>Α' Σαμ.:</i>	Α' Σαμουήλ
<i>ATD:</i>	Das Alte Testament Deutsch
<i>BASOR:</i>	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
<i>Β' Βασ.:</i>	Β' Βασιλειῶν
<i>BHH:</i>	Biblich - Historisches Handwörterbuch
<i>BKAT:</i>	Biblicher Kommentar. Altes Testament
<i>Β' Παρ.:</i>	Β' Παραλειπομένων
<i>Β' Σαμ.:</i>	Β' Σαμουήλ
<i>Γ' Βασ.:</i>	Γ' Βασιλειῶν
<i>Γέν.:</i>	Γένεσις
<i>Δαν.:</i>	Δανιήλ
<i>DB:</i>	Dictionary of the Bible
<i>Δ' Βασ.:</i>	Δ' Βασιλειῶν
<i>Δευτ.:</i>	Δευτερονόμιον
<i>EB:</i>	Echter - Bibel
<i>ΕΕΘΣΑΠΘ:</i>	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
<i>ΕΕΘΣΠΑ:</i>	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
<i>Ἐξ.:</i>	Ἐξοδος
<i>ΕΠΔ:</i>	Ἐρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης
<i>Ἡσ.:</i>	Ἡσαΐας
<i>HSAT:</i>	Die Heilige Schrift des Alten Testament(e)s
<i>Ἰεζ.:</i>	Ἰεζεκιήλ
<i>Ἰερ.:</i>	Ἰερεμίας
<i>Ἰησ. Ν.:</i>	Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ
<i>Λευιτ.:</i>	Λευιτικόν
<i>Ματθ.:</i>	Ματθαῖος
<i>Μιχ.:</i>	Μιχαίας
<i>Νεεμ.:</i>	Νεεμίας
<i>Ο':</i>	Μετάφρασις τῶν ἑβδομήκοντα
<i>PG:</i>	Patrologiae cursus completus, series Graeca
<i>Ψαλμ.:</i>	Ψαλμοὶ
<i>RGG:</i>	Die Religion in Geschichte und Gegenwart
<i>SBJ:</i>	La Sainte Bible de Jérusalem